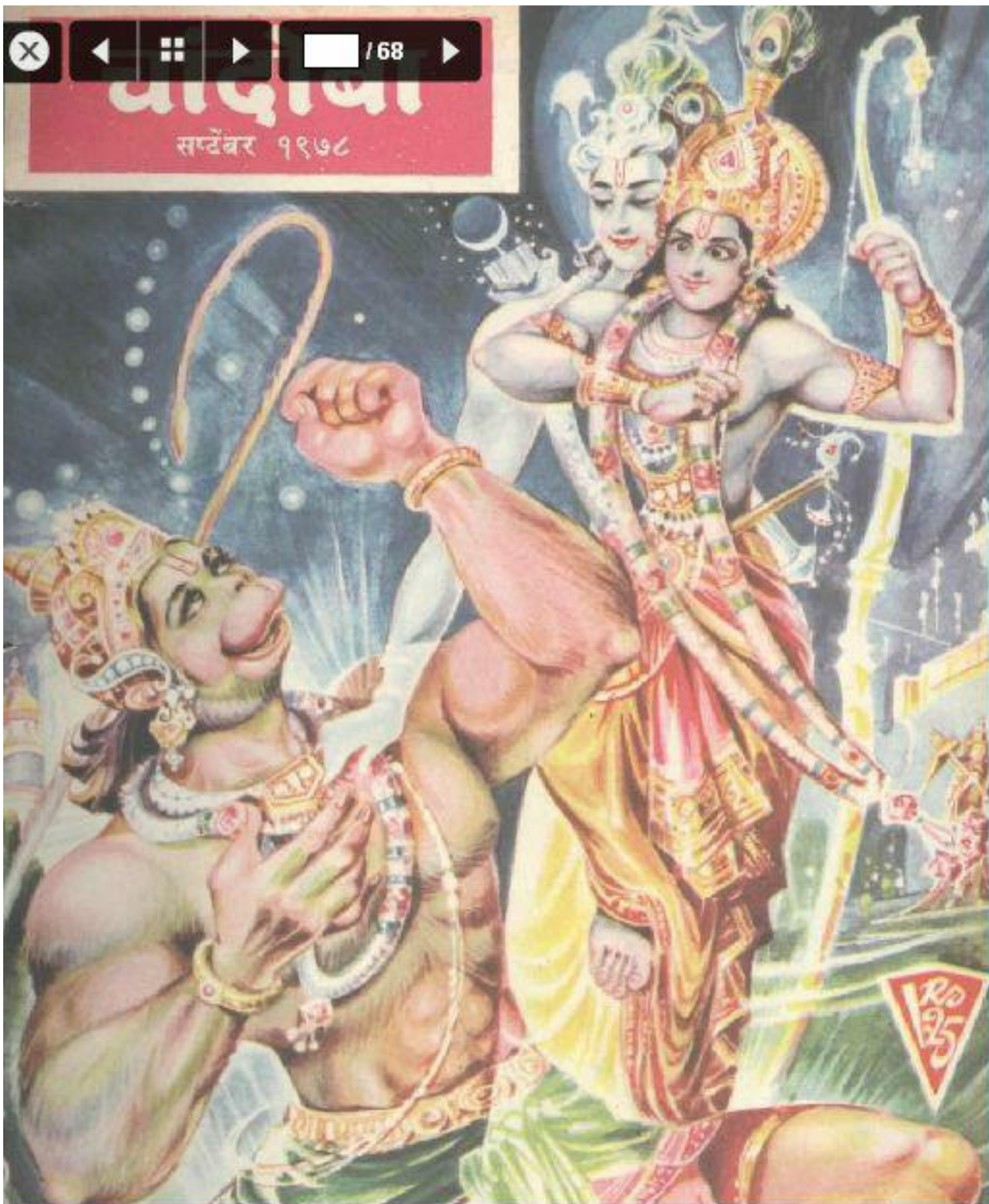

सप्टेंबर १९७८

अमरवाणी

योे हि दत्त्वा द्विपश्रेष्ठं
कक्ष्यायां कुरुते मनः
रज्जु स्नेहेन कं तस्य
त्यजतः कुंजरोत्तमम् ? ॥ १ ॥

[एखाद्या उत्तम जातीच्या हत्तीला दान म्हणून देते वेळी त्याला बांधायच्या दोरीचा मोह ठेवण्यात अर्थच काय ?]

सुपात्र दानाच्च भवेद्धनाढ्यो,
धनप्रभावेण करोति पुण्यम्,
पुण्यप्रभावा त्सुरलोकवासी,
पुनर्धनाढ्यः पुनरेवभोगी, ॥ २ ॥

[माणूस सुपात्रदान केल्याने धनी होतो. धन हातात असल्यामुळे पुण्यकार्य करतो. पुण्य करून त्याला स्वर्गप्राप्ती होते आणि धनी होऊन तो पुन्हा सुखोपभोग घेतो.]

कुपात्र दानाच्च भवेद्दरिद्रो,
दारिद्र्यदोषेण करोति पापम्,
पापप्रभावा न्नरकं प्रयाति,
पुनर्दरिद्रः, पुनरेव पापी ॥ ३ ॥

[माणूस अपात्र दान करून दरिद्री होतो; दरिद्री झाला की पाप करतो; पाप करून नरकात जातो; पुन्हा दरिद्री होतो व पाप करतो.]

लब्ध प्रणाश

[६१]

विष्णुशर्मा म्हणाला–"हातात आलेली वस्तू कधीकधी मूर्खपणामुळे घालवून बसावी लागते. नरमगरीला जे मिळाले होते ते मूर्खपणामुळे नष्ट झाले."

"आम्हांला ती गोष्ट सांगा!" राजकुमार म्हणाले. तेव्हा विष्णुशर्माने ती गोष्ट सांगितली.

समुद्राच्या किनाऱ्यावर एका खोलगट जागेत असलेल्या वाळूत एक जांभळाचे झाड होते. त्या झाडाला जांभळाचे अनेक घड लागलेले होते. रक्तमुख नावाचे एक माकड त्या झाडावर रहात असे आणि खोल पाण्यात करालमुख नावाची एक नर मगर रहात असे.

एके दिवशी ती नर मगर पाण्यातून पोहोत बाहेर वाळूत आली आणि उन्हात पडून राहिली. तू माझा अतिथि पाहुणा आहेस. म्हणून मी तुला अमृतासारखी गोडगोड जांभळे खायला देतो, ती खा. वैश्वदेव झाल्यानंतर त्या सुमुहूर्तावर आलल्या अतिथीला जेवायला वाढले, मग तो मित्र असो की शत्रू असो, पंडित असो की मूर्ख असो त्यामुळे स्वर्गप्राप्ती होते. वैश्वदेव झाल्यानंतर येणाऱ्या अतिथीचा, "तुझी शाखा कोणती, तू कोणत्या जातीचा, तू काय शिकलास?" इत्यादी प्रश्न विचारल्याशिवाय सत्कार करावा व त्याला जेवायला वाढून तृप्त करावे, असे मनूचे सांगणे आहे. वैश्वदेश पूर्ण होत असता दमून भागून आलेल्या अतिथीचा सत्कार केला तर उत्तम लोकाची प्राप्ती होते. अतिथीला परत पाठविले तर किंवा त्यांनी निघून जावे यासारखे वागले तर देव व पित्तर पाठ फिरवितात." असे सांगून

माकडाने त्या नर मगरीला जांभळांची फळे दिली.

मगर जांभळे खाऊन माकडाजवळ काही वेळ बोलत राहली व आपल्या निवासस्थानी निघून गेली. त्या दिवसापासून मगर व माकड दररोज भेटून बराच वेळ नीतिशास्त्रावर चर्चा करीत बसू लागले.

एके दिवशी नरमगरीने पोटभर जांभळे खाल्यावरही बरीच जांभळे उरली. तिने ती घरी नेली व आपल्या बायकोला खायला दिली. बायकोने जांभळे खाल्यावर विचारले–"दिलवरा! ही अमृतासारखी गोड जांभळे कोठे रे मिळाली?"

नर म्हणाला–"प्रियतमे! रक्तमुख नावाचा माझा एक मित्र आहे. तो आहे वानर. माझ्यावरच्या प्रेमामुळे मला तो खूप जांभळे खायला देतो."

"अशी अमृततुल्य जांभळे खाणाऱ्या माकडाचे काळीज किती गोड असेल नाही? तुझे माझ्यावर खरे प्रेम असेल तर तू त्या माकडाचे काळीज घेऊन यें. मी ते खाल्ल्यावर मला "जरा-मरणाची भीती उरणार नाही, मला नित्य यौवन लाभेल. तुझ्याबरोबर राहून सर्व सुखोपभोगाचा अनुभव घेऊ शकेन."

"प्रिये, असं बोलू नकोस. ते माकड मला धाकट्या भावासारखं आहे. शिवाय त्याला ठार करणे मला शक्य देखील होणार नाही. म्हणून तू हा हट्ट सोड. सत्संगामुळे प्राप्त झालेली मैत्री सर्वोत्तम

असते आणि सख्खा भाऊ सुद्धा अशा मित्रानंतर मान्य असतो. दोघांच्या अंगात एकच रक्त वहात असले तरी त्या भावांपेक्षा मित्र मोठा असतो, असं थोरामोठ्यांचे सांगणे आहे." नर मगर म्हणाला.

"तू आजपर्यंत माझी एक तरी इच्छा पुरी केली आहेस का? त्यावरून मला असा संशय येऊ लागला आहे की तुला ही जांभळे देणारे माकड मादी असली पाहिजे. म्हणूनच तू तिच्याबरोबर दिवसभर राहतोस. रात्री माझ्याबरोबर बोलत सुद्धा नाहीस. तुझे मन दुसऱ्या स्त्रीवर गेले असल्याचे त्यावरून स्पष्ट दिसते आहे!" मगरीण म्हणाली.

नर आपल्या बायकोचे पाय धरून तिचा राग कमी करण्याचा प्रयत्न करू लागला. म्हणाला–"हे सुंदरी! तुझा राग उतरविण्यासाठी तुला मनापासून प्रेम करणारा माझ्याशिवाय दुसरा कोण आहे? मी तुझा दास आहे. आपला राग आवर, तुझे पाय धरून विनंती करीत आहे."

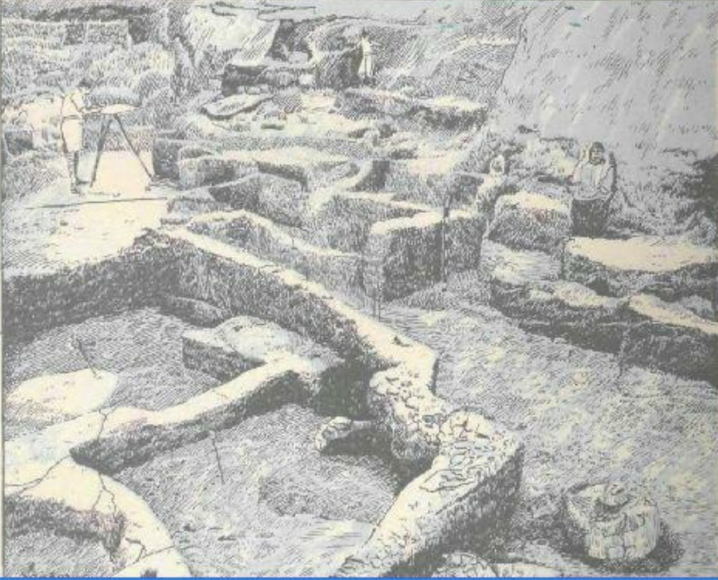
मगरीण धळधळा अश्रू ढाळीत म्हणाली–"त्या बयेने तुझे मन चोरले आहे. तिच्या मुठीत असलेल्या, तुझ्या हृदयात मला स्थान कोठे आहे? दुष्टा! तुझे हे पाय धरण्याचे नाटक पुरे कर. ती तुझी प्रियतमा नाही म्हणतोस तर मी तिला ठार कर असे म्हटले असता तू टाळाटाळ कां करतो आहेस? त्या माकडिणीवर तुझे प्रेम आहे हे या वरून कळत नाही का? या सर्व गप्पा कशाला? तू तिचे काळीज मला खायला आणून दिले नाहीस तर मी उपाशी राहून जीव देईन."

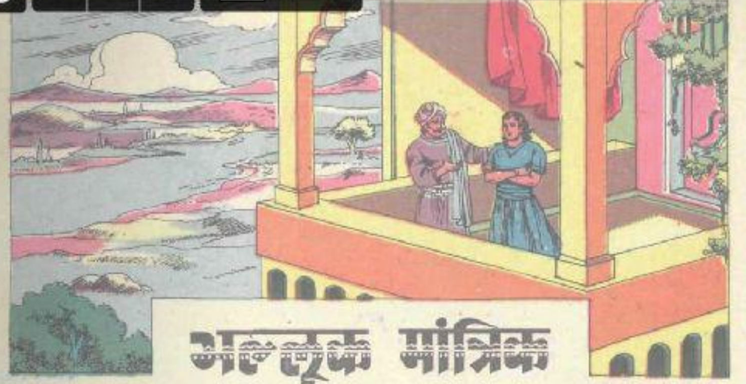
बायकोचे ते बोलणे ऐकून नर विचार करू लागला–"शिरस, मूर्ख माणूस, स्त्री, खेकडा, मासा, दारुड्या आणि मोरचूद यापैकी काही चिकटलं तर जीव घेतल्याशिवाय सुटत नाही, हे थोरा मोठ्यांनी सांगूनच ठेवले आहे! तरमग या परिस्थितीत मी काय, करावे बरे? माकडाला ठार कसे करायचे?"

१९९. सुरवातीचे शेतकरी

जगात सर्वात प्रथम मानव सभ्यता सुरू झाली ती टाइग्रिस व यूफ्राटिस नद्यांच्या खोऱ्यातल्या "मेसोपोटेमिया" मध्ये. त्यालाच सुमेरियन सभ्यता म्हणतात. ८-९ हजार वर्षांपूर्वी हल्लीच्या इराक देशात राहणाऱ्या रहिवाशांनी शेतीची कामे सुरू केली, शहरे वसविली आणि सुमेरियन सभ्यतेचा पाया घातला. चित्रात हस्सुनानगराचे जुने अवशेष आहेत. त्यांचा निर्माण ज्यांनी केला त्यांना गृहनिर्माण व इतर उद्योगधंदे येत असत. येथे गारगोटीच्या दगडाचे कोयते व सुऱ्या मिळाल्या आहेत.

अलौकिक मांत्रिक

फार प्राचीन काळातली ही गोष्ट आहे, ब्रह्मपुत्र नदी तीरावरच्या जंगलातील एका गावी कालीवर्मा नावाचा एक क्षत्रिय युवक रहात असे. त्याचा बाप एक शूर योद्धा होता आणि चंद्रशिला नगरीच्या राजाच्या पदरी एक सरदार होता. एकदां युद्ध करीत असतां पराक्रम गाजवून त्याने वीरगती प्राप्त केली. त्यावेळी कालीवर्मा दहा वर्षांचा एक मुलगा होता. त्याची आई पतीच्या निधनानंतर विरहाने आजारी पडून मरण पावली. परंतु बलभद्र नावाचा एक स्वामिभक्त नोकर होता. त्याने कालीवर्माला आईबापांची उणीव भासू दिली नाही. त्याला क्षत्रियोचित सर्व शस्त्रास्त्र विद्या शिकवून लहानाचे मोठें केले.

कालीवर्माला विसावे वर्ष लागले तेव्हा बलभद्र त्याला म्हणाला–"आतां तू हे लहानसे गाव सोडून राजधानीच्या नगरीत जा आणि तेथे राजदरबारात चांगलीशी नोकरी मिळविण्यासाठी प्रयत्न कर."

कालीवर्माच्या मनांतही अशाच तऱ्हेचे विचार घोळू लागले होते. तो राजाच्या पदरी नोकरी करावी की नाही या विचारात पडला. कारण राजा प्रजेचे रक्षण करण्यात असमर्थ असल्याचे त्याने पाहिले होते. चोर आणि लुटेरे गावे लुटून नेत आणि गावकऱ्यांचे रक्षण करण्यासाठी राज्यातर्फे काहीच बंदोबस्त नव्हता. कर वसूल करण्यात मात्र राजाचे अधिकारी कसूर करीत नसत.

कालीवर्मा बलभद्राला त्या गोष्टीचा उल्लेख करून म्हणाला–"चंद्रशिला नगरीचा राजा जितकेतू अयोग्य व भितरा आहे. अशा राजाच्या पदरी नोकरी करून पोट भरणे म्हणजे स्वतःचा अपमान करून घेण्यासारखे आहे. म्हणून मी आणखी कोठे तरी जाऊन मर्दमुकीच्या बळावर स्वतःचा उदरनिर्वाह चालविण्याच्या विचारात आहे."

वृद्ध बलभद्र थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"कोणत्याही राज्याची सुव्यवस्था ही त्या राज्याच्या राजापेक्षा त्याच्या दरबारी अधिकाऱ्यांच्या मर्दुमकी व कर्तबगारीवर जास्त अवलंबून असते. जितकेतूचे वडील शूर पराक्रमी योद्धे होते. शूर राजा परलोकी गेल्यावर जितकेतूच गादीला वारस होता. मला असे वाटते आहे की राजा स्वार्थी आणि होयबा दरबारी लोकांच्या घोळक्यात सापडला आहे."

"असेल कदाचित्! परंतु अशा राजाचा उद्धार मी एकट्याने कसा काय करणार? त्यापेक्षा मी या गावात राहून शेत नांगरणे जास्त चांगले होईल असे मला वाटते." कालीवर्मा म्हणाला.

"परंतु ते काम तुझ्यासारख्या क्षत्रिय तरुणाला शोभणारे नाही. शिवाय तुझ्या बाबांनी मृत्युसमयी मला काय सांगितले होते, ते तुला माहीत आहे का?" असे सांगून बलभद्र कालीवर्माला एका खोलीजवळ बोलावून घेऊन गेला. ती खोली आजपर्यंत बंदच होती. ती उघडून बलभद्र कालीवर्माला आत बोलावून घेऊन गेला.

त्या खोलीत कालीवर्माचा बाप वापरी ती सर्व हत्यारे व आयुधे आणि कवच होते. त्यांशिवाय सोन्याची मूठ असलेली एक तलवार होती. बलभद्राने ती कालीवर्माच्या कंबरेला बांधली आणि त्याला कवच घालून म्हणाला–"पाहिलेस, ही सर्व आयुधे जणु-काही तुझ्यासाठीच तयार करवून ठेवलेली आहेत! तुझ्या वडिलांनी तू एक शूर क्षत्रिय म्हणून नावलौकिक मिळवावा, अशी त्यांची इच्छा असल्याचे तुला सांगायला मला सांगितले होते. याउपर तुझी इच्छा!"

बापाने मुलासाठी ठेवलेले कवच व तलवार धारण केल्यावर कालीवर्माचा उत्साह वाढला. त्याने तलवार उपसून तिची धार कशी आहे, हे निरखून पारखून पाहिले. तलवारीचे पाणी पाहून म्हणाला–"बलभद्र! मी बाबांच्या आज्ञेचेच पालन करण्याचे ठरविले आहे. माझे भविष्य बनविणारा नांगराच फाळ नसून ही तलवार आहे.

हे ऐकून बलभद्राला आनंद झाला. त्याने कालीवर्माच्या प्रवासाची सर्व तयारी करून कंबरेला तलवार बांधली. बरोबर खर्चासाठी शंभर सुवर्णमुद्रा घेऊन कालीवर्मा घोड्यावर बसला आणि चंद्रकळा नगरीच्या दिशेने निघाला. निघताना त्याने बलभद्राला राजदरबारात कामावर रुजू झाल्यावर सहा महिन्यांनी येऊन भेटेन, असे वचन दिले.

जंगलाच्या वाटेने दुपार होईपर्यंत कालीवर्माचा प्रवास निर्विघ्न पार पडला. उन्हाची वेळ होती म्हणून त्याने खाऊन पिऊन थोडी विश्रांती घ्यायचे ठरविले. तो कोठे ओढा किंवा तलाव आहे का शोध काढीत निघाला. एका चिंचोळ्या वाटेने त्याचा घोडा पुढे गेला. तो थोडेच अंतर गेला असेल, त्याला झाडावरून कोणीतरी कण्हत असल्यासारखा भास झाला.

कालीवर्मा चकित होऊन झाडाच्या पानाआड फांदीवर कोणी आहे का, लक्षपूर्वक पाहू लागला आणि आश्चर्य म्हणजे त्याच वेळी एक माणूस झाडावरून ओरडत खाली पडला. कालीवर्मा घोड्यावरून उतरून त्या असहाय माणसाकडे धावला. तो एक म्हातारा माणूस होता. सुदैवाने इतक्या उंचावरून पडला असूनही त्याला विशेष लागले नव्हते. म्हातारा माणूस कंबर धरून उठण्याचा प्रयत्न करीत होता. परंतु उठता न आल्याने पुन्हा खाली पडला.

त्याच वेळी कालीवर्मा त्याच्याजवळ जाऊन म्हणाला–"आजोबा! तुम्हांला उठता सुद्धा येत नाही आणि झाडावर

चढून कशाला हो बसला होतां? एखादं मधाचं पोळं दिसलं वाटतं?"

म्हाताऱ्याने कालीवर्माकडे खोल नजरेने निरखून पाहिले व म्हणाला–"बाळा! तू कोणी राजाचा शिपाई दिसतो आहेस? मी म्हणालो, ते खरं आहे ना? पिकाची कापणी सुरू झाली म्हणजे तुम्ही येतां, इतर वेळी या प्रदेशात तुम्ही कधी दृष्टीस पडत नाही, होय की नाही?"

"मी राजाचा शिपाई नाही. ती नोकरी मिळावी म्हणून राजधानीच्या वाटेने निघालो आहे. परंतु मी विचारलेल्या प्रश्नाचं उत्तर नाही दिलंत तुम्ही? कोठे आहे, मधमाशीचे पोळे? तुमच्या हाताला किंवा पायाला लागलं तर नाही? नशीब बलवत्तर आहे तुमचे?" कालीवर्मा एका श्वासात हे सर्व बोलला.

म्हातारा काही बोलल्याशिवाय कसाबसा उठून उभा राहिला. चारपांच पावले चालून मनाची खात्री झाल्यासारखी मान हलवून म्हणाला–"तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे माझे नशीब बलवत्तर तर खरेच! तसे नसते तर या खेपेस लुटेऱ्यांनी गांव लुटले त्या वेळी गावात त्यांचा मार खाऊन हातपाय मोडून नसते का घेतले?"

म्हातारा म्हणाला ते ऐकून कालीवर्माला सारांश कळला. म्हातारा, लुटेरे आले तेव्हा स्वत:ला वांचविण्यासाठी पळून आला होता. झाडावर चढून लपून बसला होता व पाय घसरून खाली पडला.

तो म्हाताऱ्याला म्हणाला–"आजोबा! या प्रदेशात चोर आणि लुटेऱ्यांचा सुळसुळाट फार वाढला असल्याचे मी ऐकतो. परंतु दिवसाढवळ्या हे लोक गावात शिरून लुटालूट करतात हे मात्र मी ऐकले नव्हते. तुमच्या गावातले इतर लोक आहेत कोठे?"

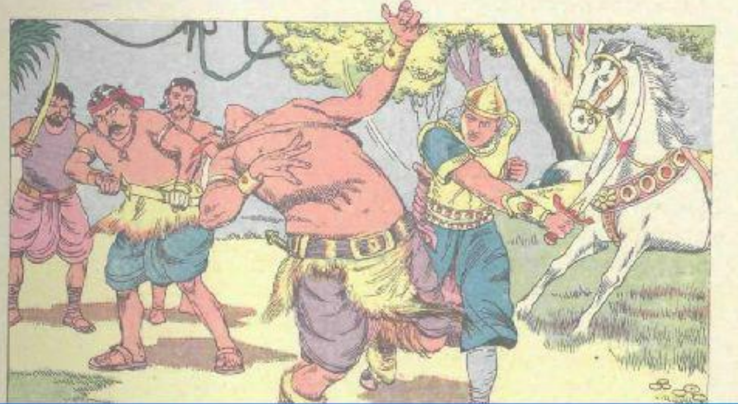
"बाळा, लुटेरे येत असलेले पाहून सर्व लोक पळून गेले. चोर निघून गेल्यावर सर्व गावकरी एकेक परत येतील. हे सर्व नित्य घडत असते," म्हातारा म्हणाला.

राजाचा बेफिकीरपणा चांगला माहीत असून कालीवर्मा म्हाताऱ्याच्या तोंडीं वदवून घेण्याच्या हेतूने म्हणाला–"आजोबा, तरमग तुम्ही राजाला कां नाही कळविलेत? राजा शिपाई पाठवून चोरांचं पारिपत्य नाही का करणार?"

म्हातारा उदास व हताश झाल्यासारखा होऊन म्हणाला–"आम्ही त्यांना कळविणार? ते त्या आधीच येतात आणि अर्धे पीक उचलून घेऊन जातात. उरलेले पीक डोंगराळ प्रदेशात राहणारे लुटेरे गावात शिरून लुटून घेऊन जातात. राजाला हे माहीत नाही, असे वाटते का तुला?"

त्या वेळी झाडाआडून चार चोर समोर आले आणि थट्टेने म्हणाले–"म्हाताऱ्याने आम्हांला आज एक गुपित सांगितले की! यापुढे राजाचे शिपाई येण्यापूर्वीच आम्ही येत जाऊ. राजाचा वांटासुद्धा आम्हीच उचलून नेऊ." असे म्हणत त्यांनी तलवारी उपसल्या व कालीवर्माला दरडावून म्हणाले–"तुझे कवच, तलवार आणि घोडा पाहून तुझ्याजवळ नक्कीच रोख पैसे असले पाहिजेत याची आम्हांला खात्री आहे. मुकाट्याने पैशांची पिशवी खाली ठेव आणि चार पावले दूर जाऊन उभा रहा."

कालीवर्माने एकदांच चोरांकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पाहिले आणि घोड्याजवळ जाऊन भाकऱ्या बांधून आणल्या होत्या त्यांची पोटली काढून जमिनीवर ठेवली व चार पावले बाजूला सरकला. चोरांपैकी एकजण

घाईघाईने ती पोटली उचलायला वाकला मात्र, कालीवर्माने तलवार उपसून त्याची मान उडविली आणि विद्युत् वेगाने आणखी दोघां चोरांना तलवार भोसकून खाली पाडले.

चवथा चोर प्राणभयाने ओरडला आणि पळण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु कालीवर्मा त्याच्या पाठीमागून धावला आणि त्याचे केस धरून त्याच्या कंबरेत लाथ मारली. तो जमिनीवर आदळल्यावर त्याला फरपटत म्हाताऱ्याजवळ ओढून घेऊन आला.

एकाएकी डोळ्यासमोर पटापट तिघे चोर मेलेले पाहून व चवथा स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी धडपडत असलेला पाहून म्हाताऱ्याचा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना. म्हणाला–"मुला! तू मोठाच धाडसी दिसतोस की रे! आमच्या गावात तुझ्यापेक्षा जास्त बळ असलेले तरुण कित्येक आहेत. परंतु त्यांच्यापैकी एखादा देखील हे साहस दाखविणे नाही!"

"हे काम त्या तरुणांकडून करवूनच नंतर मी राजधानीच्या वाटेने जाईन. [illegible] त्यानंतर पाहतां येईल. तुम्ही भाकऱ्यांची ही पोटली उचला आणि आपल्या कामाची वाट धरावा. मी घोड्यावर बसून या चोरालासुद्धा बरोबर घेऊन येतो." कालीवर्मा म्हणाला.

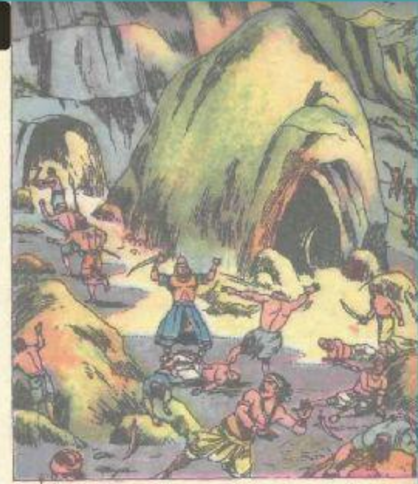
म्हातारा आणि कालीवर्मा तेथून निघणार तेवढ्यात काही गावकरी तेथे धावत धापा टाकीत आले आणि विचारू लागले–"आजोबा! काय हो झालं? तो ओरडा आम्ही ऐकला. ते ओरडणारे कोण होते हो?"

कालीवर्माने फक्त एकदांच त्या सर्वांकडे, कसे भित्रे आहेत, असे मनात म्हणत पाहिले व म्हणाला–"तुमच्यापैकी कोणी वाचला तर दिसत नाही मला! गावावर हल्ला करणाऱ्या चोरांना सर्वांनी मिळून तोंड देण्याऐवजी तुम्ही सर्व भित्र्यांसारखे पळून जातां? तुम्ही माणसं आहां की मेंढरं आहां?"

ते ऐकून सर्व लाजेने मान खाली करून उभी राहिले. तेव्हां म्हाताऱ्याने थोडक्यात घडलेला वृत्तांत त्यांना सांगितला व म्हणाला–"अरे ऐका तर! या आसपासच्या सर्व गांवात जे म्हातारे आहेत त्यांना सोडून बाकी सर्व या तरुणाला आपला पुढारी करून डोंगरात लपून राहणाऱ्या चोरांचा संहार करा. आपण दिवसासुद्धा घरदार सोडून आणखी किती दिवस जंगलात लपून आपला जीव वांचविणार? आपण माणसं आहों की हरणे आणि सशांसारखी भितरी पळपुटी जनावरे आहोंत?"

ते ऐकून कालीवर्मा मनाचे समाधान झाल्यासारखा मान हलवून म्हणाला–"मी तुम्हांला सांगणार होतो तेच या म्हाताऱ्या आजोबांनी सांगितले आहे. आमच्या हातात सापडलेल्या या चोराच्या मदतीने चोरांच्या गुप्त गुहांचा शोध काढणे कठीण नाही. तुमच्यापैकी ज्यांना ज्यांना लाठी व भाला हाती धरता येतो ते सर्व माझ्या बरोबर चला. एका आठवड्याच्या आत सर्व चोरांना वाटेला लावून मी आपल्या वाटेने निघून जाईन."

त्यानंतर गावकरी कालीवर्माला आदरपूर्वक आपल्या गावात घेऊन गेले. त्याला त्यांनी मेजवानी दिली. त्या दिवशी संध्याकाळी तरुणमंडळी दूरदूरच्या गावी जाऊन

त्या गावच्या तरुणांना बोलावून घेऊन आली. कालीवर्माने त्यांना चोरांना कसे वठणीवर आणायचे, हे समजावून सांगितले.

कालीवर्माने धरून आणलेल्या चोराने घाबरून जाऊन कालीवर्माला इतर चोर कोठे राहतात वगैरे गोष्टी सांगितल्या. किती कोणकोणत्या गुहेत राहतात आणि तेथपर्यंत जायची वाट कोणती, सर्व त्याने सांगितले.

कालीवर्माने गावातल्या तरुणांनाबरोबर घेऊन चोरांच्या गुहांवर छापा मारला आणि कित्येक चोरांना ठार केले. जे चोर वांचले ते राज्याची हद्द पार करून डोंगरांपलीकडच्या जंगलात पळून गेले.

चोरांना पळवून लावून कालीवर्मा राजधानीच्या वाटेने निश्चित होऊन जाऊ लागला. पंधरा दिवस प्रवास केल्यावर जंगल पार करून तो चंद्रशिला नगरीच्या शिवेवर पोचला असेल. एके दिवशी सूर्योदयाच्या सुमारास अचानक दहा घोडेस्वारांनी त्याला गराडा घातला. कालीवर्माला तलवार उपसायला संधीच मिळाली नाही.

घोडेस्वारांचा सरदार कालीवर्माकडे करड्या नजरेने पहात म्हणाला–"कालीवर्मा तूच ना? लुटेऱ्यांना राज्याच्या हद्दीबाहेर शेजारच्या राज्यात पळवून लावण्याचे धाडस करणारा तूच ना?"

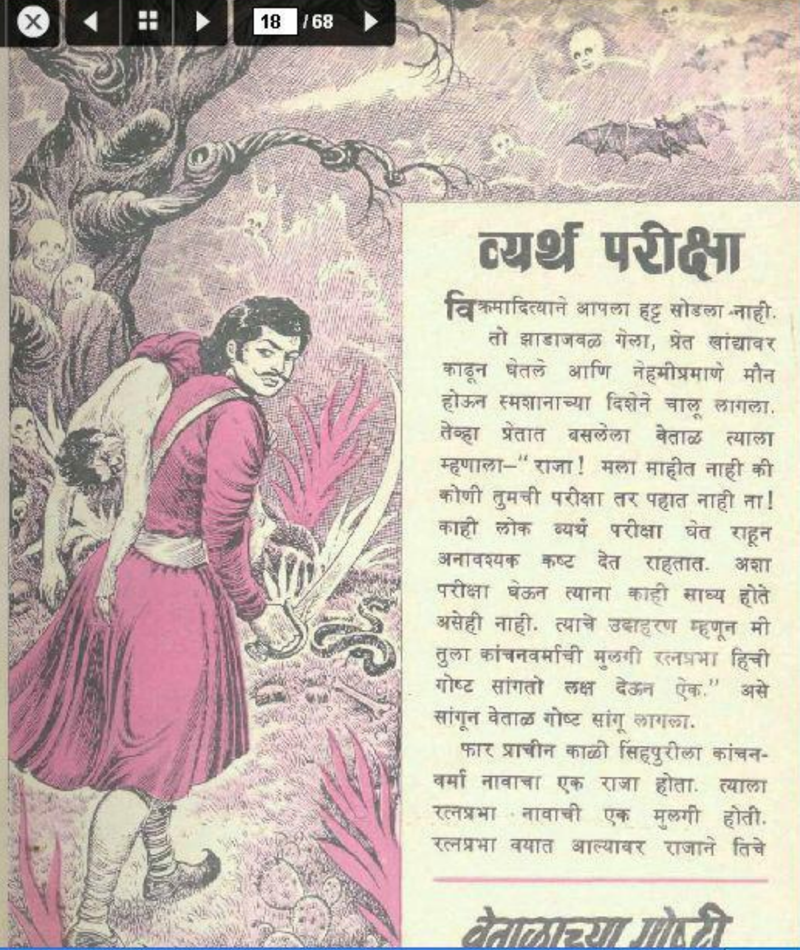
"होय, मीच ते काम केले. असे साहसाचे काम करणाऱ्या माझ्या सारख्याला आदरपूर्वक राजधानीत बोलावून नेण्याऐवजी तुम्ही मला असा गराडा घालून कां उभे आहां? मी चोरी केली की कोठे दरोडा घातला?" कालीवर्माने आश्चर्यचकित होऊन घोडेस्वारांना विचारले.

ते उत्तर ऐकून घोडेस्वारांचा सरदार थट्टेच्या स्वरात हसत म्हणाला–"तू महाराज जितकेतूच्या राज्याविरुद्ध फार मोठा गुन्हा केला आहेस. आमच्या राज्यातून पळून गेलेल्या लुटेऱ्यांनी शेजारच्या राज्यात लूटपाट सुरू केली आहे. तेथील राजा आमच्यावर हा आरोप लावून की आम्हीच त्यांच्या राज्यात चोरांना पाठविले आमच्या महाराजांवर चिडला आहे आणि आमच्या राज्यावर स्वारी करण्याच्या धमक्या देत आहे. या सर्व गडबडीच्या मुळाशी तू आहेस. म्हणून तुला फाशी देऊन तुझे प्रेत आम्ही शेजारच्या राजाकडे पाठविणार आहो."

"तुमच्या राजाबरोबर तुमची डोकीसुद्धां फिरली आहेत की काय?" असे म्हणत कालीवर्मा तलवारीच्या मुठीवर हात ठेवणार तेवढ्यात घोडेस्वारांनी त्याला कैद केले आणि त्याला घोड्यावर बसवून राजधानीच्या दिशेने निघाले.

(क्रमशः)

व्यर्थ परीक्षा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! मला माहीत नाही की कोणी तुमची परीक्षा तर पहात नाही ना! काही लोक व्यर्थ परीक्षा घेत राहून अनावश्यक कष्ट देत राहतात. अशा परीक्षा घेऊन त्याना काही साध्य होते असेही नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला कांचनवर्माची मुलगी रत्नप्रभा हिची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार प्राचीन काळी सिंहपुरीला कांचनवर्मा नावाचा एक राजा होता. त्याला रत्नप्रभा नावाची एक मुलगी होती. रत्नप्रभा वयात आल्यावर राजाने तिचे

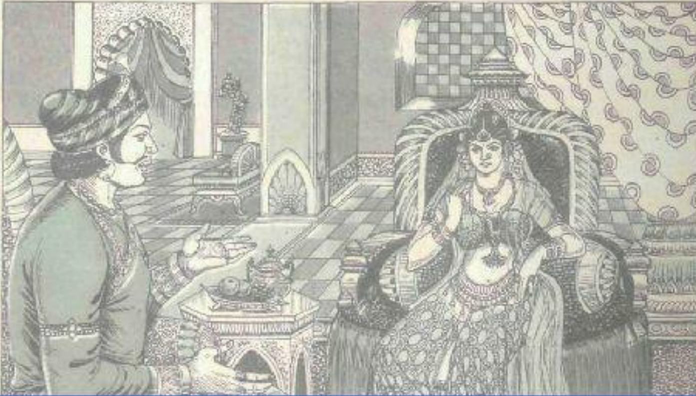
वेताळाच्या गोष्टी

लग्न करायचे ठरविले. परंतु एकाएकी राजा आजारी पडून मरण पावला. त्याच्या गादीवर वारस म्हणून रत्नप्रभा आली. ती राज्यकारभार पाहू लागली आणि लौकरच तिने त्यात आपल्या पित्यापेक्षाही जास्त यश प्राप्त केले. प्रजेचे दु:ख व कष्ट आधीच समजून घेऊन ते वेळीच दूर करणे हेच शासनाचे खरे गुपित होय, असे ती सांगे.

सिंहपुरीच्या शेजारचे राज्य विजयपुरी येथील रविवर्मा नावाच्या राजाला रत्नप्रभेशी विवाह झाल्यास दोन्ही राज्यांचा अधिपती होण्याचा गौरव मिळू शकेल असे त्याला वाटत होते. शिवाय त्याला असेही वाटले की राज्य कारभारात दक्ष अशी एक राणी मिळाली तर अपार कीर्ती सुद्धा संपादन करता येईल.

तो विचार मनात येताच रविवर्माने रत्नप्रभेकडे दूत पाठवून विचारपूस करण्या ऐवजी स्वत:च जाऊन तिला मागणी घातली. तिने शांतपणे सर्व ऐकून घेतले व म्हणाली–"आपण स्वत: माझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा व्यक्त केलीत, हे मी आपले परम भाग्यच मानते. परंतु मी असा विचार केला की जी व्यक्ती माझे पती होण्याची इच्छा मनात बाळगते आहे तिची एक लहानशी परीक्षा घ्यावी. ते आपल्याला मान्य आहे का?"

"कां नाही, ती परीक्षा द्यायला मी आनंदाने मान्य करीन आणि त्या परीक्षेत

यश मिळविण्याचा यत्न करीन." रविवर्मा म्हणाला.

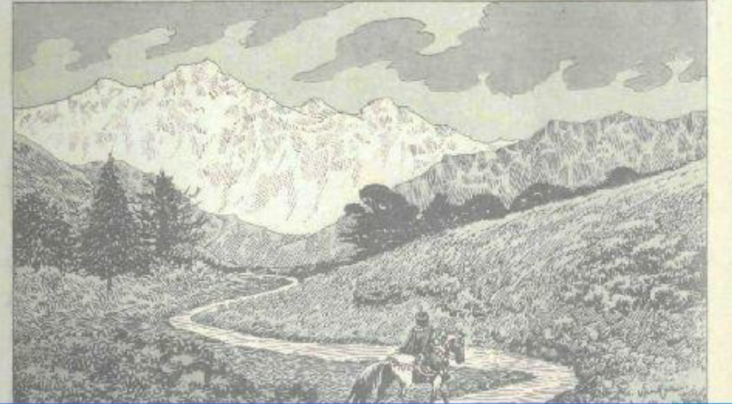
"परीक्षा तशी मोठी नाही. हिमालय पर्वतावर शंखवृक्ष नावाचे एक झाड आहे. आपण त्याची फुले आणावी." रत्नप्रभा म्हणाली.

"एवढेच, ही काही परीक्षा झाली का!" असे म्हणत रविवर्मा त्या झाडाच्या शोधार्थ निघाला.

तो घोड्यावर निघाला. परंतु हिमालयात शेकडो मैल प्रवास केल्यावरही शंखवृक्ष नावाचे झाड कोणते व कोठे मिळेल हे कोणी सांगू शकला नाही. हिमालय पर्वतातल्या दऱ्याखोऱ्यात हजारो मैल वणवण फिरत राहल्यावर राजाची खात्री झाली की शंखवृक्ष नावाचे झाडच नसावे आणि तो परत आला.

रविवर्मा आपल्या देशाच्या सीमेवर पोचला तेव्हा त्याला कळले की शेजारच्या राजाने त्याच्या राज्यावर स्वारी करून ते काबीज केले आहे. अशातऱ्हेने तो दोन्ही बाजूनी अयशस्वी झाला. त्याने ती गोष्ट रत्नप्रभेला जाऊन सांगितली.

रत्नप्रभा त्याबद्दल सहानुभूती दाखवीत म्हणाली–"राजा! मी असे ऐकते की आपल्या गैरहजेरीत कालनेमी नामक राजाने आपले राज्य बळकावले आहे. परंतु आपण काळजी करण्याचे कारण नाही. मी आपले सैन्य पाठवून आपल्याला पुन्हा आपले राज्य मिळवून देईन."

तिने म्हटल्याप्रमाणे रविवर्माला त्याचे राज्य परत मिळवून दिले आणि त्याला पुन्हा गादीवर बसवून म्हणाली–"निदान यापुढे तरी आपण आपले राज्य सुरक्षित राहील याची काळजी बाळगावी."

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, आता तूच सांग, रविवर्माची परीक्षा रत्नप्रभेने घेतली त्याचा काही अर्थ आहे का? तिने रविवर्माचे राज्य गेल्याबद्दल सहानुभूतीसुद्धा दर्शविली आणि त्याला त्याचे राज्य परत मिळवून दिले. अशा परिस्थितीत तिला त्याच्याशी लग्न करून घेता आले असते. तसे तिने का केले नाही. या शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुला त्याचा परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य राजा म्हणाला–"रत्नप्रभा राजनीतीत दक्ष होती. रविवर्माने तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा प्रगट केली तेव्हांच त्याच्या मनात दोघांही राज्यावर राज्य करण्याची इच्छा असल्याचे तिने ओळखले. परंतु राज्याचे रक्षण करण्याची क्षमता त्याच्यात किती आहे, ही गोष्ट कळावी, या हेतूनेच तिने ती परीक्षा घेतली. जर तो राज्यकारभारात हुशार असता तर त्याला रत्नप्रभा घेत असलेली परीक्षा व्यर्थ असल्याचे नक्कीच कळले असते. ते कळत नसल्यामुळेच त्याला कित्येक दिवस हिमालय पर्वतात भटकत फिरावे लागले व तो आपले राज्य गमावून बसला. तो राज्य घालवून बसला त्याला कारण रत्नप्रभाच होती. म्हणून तिने ती जबाबदारी ओळखून त्याला त्याचे राज्य परत मिळवून दिले. परंतु तो आपला पती होण्यालायक नाही, हे मात्र तिला चांगले माहीत झाले!"

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

यशस्वी योजना

एका गावात कमला आणि विमला नावाच्या दोघी विधवा रहात असत. कमलाला वैद्यनाथ नावाचा मुलगा होता आणि विमलाला जानकी नावाची मुलगी होती. कमलाच्या पतीने व विमलाच्या पतीने परस्पर विचार करून त्यांची मुले वयात आल्यावर दोघांचा विवाह करून परस्परांशी नाते जोडून घ्यायचे ठरविले होते. परंतु दोघांची अपत्ये लहान असतांनाच दोघे एका अपघातात प्राणास मुकले.

पुढे वैद्यनाथ व जानकी मोठी होऊ लागली तसतसा कमला आणि विमला दोघींच्या विचारात बदल होत गेला. कमलाने विचार केला की वधुपित्याकडून मोठी रक्कम हुंड्याच्या नावाने घेता येईल. तिकडे विमला तिच्या मुलीचे लग्न शहरात राहणाऱ्या चांगल्याशा सुशिक्षित तरुणाशी करून द्यायच्या विचारात होती.

वैद्यनाथ व जानकी दोघांच्या मनात परस्परांशी विवाह व्हावा असे होते. परंतु दोघांच्या मातांनी दुसऱ्या स्थळाचा शोध सुरू केला तेव्हा त्या दोघांनी ते प्रयत्न हाणून पाडायचे ठरविले.

एके दिवशी सदाशिवराव नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ वैद्यनाथच्या स्थळाची चौकशी करायला कमलाच्या घरी आले. कमलाने फार उत्साहाने सदाशिवरावांचा आतिथ्य सत्कार केला. त्यावेळी वैद्यनाथ शेतावर गेला होता. त्याच्या स्थळाची चौकशी करायला कोणी आले असल्याचे कळल्यावर तो रिकाम्या हाताने घरी परत आला. त्याला पाहून त्याच्या आईने विचारले– "बाळा, कुदळ पावडे वगैरे कोठे आहेत रे?"

तो म्हणाला–"कुऱ्हाड मी तोडत होतो त्या झाडाजवळ आहे, आणि कुदळ फावडे शेतात."

"पण ते झाड कोठे आहे रे?" आईने विचारले. "कुऱ्हाड आहे तेथेच झाड आहे!" तो म्हणाला.

सदाशिवराव वैद्यनाथचे ते उत्तर ऐकून चकित झाले. परंतु कमला प्रसंग सावरण्यासाठी म्हणाली–"होय रे! परंतु तू इतका वेळ करीत काय होतास?"

"मी नारळाच्या झाडावर चढून बसलो होतो." वैद्यनाथ म्हणाला.

"झाडावर? कशाला?" आईने विचारले.

"वासरासाठी गवत आणायला!" तो म्हणाला.

दोघांचे संभाषण ऐकून काही बोलल्याशिवाय सदाशिवरावांनी तेथून पाय काढला.

कमला चिडून म्हणाली–"तुझ्या नशिबांत चांगलं स्थळ लिहिलेले नाही!"

तो म्हणाला–"जानकीपेक्षा आणखी चांगली मुलगी कोठे मिळणार आहे का?"

तिकडे जानकीला पहायला शहरातून कोणी बाई आल्या होत्या. त्यांनी तिला विचारले–"मुली, वरणाला खमंग वास यावा यासाठी काय केले पाहिजे ग?"

चुलीत घातलं की छान स्वादिष्ट होते!" जानकी म्हणाली.

ती बाई उत्तर ऐकून थक्कच झाली. इतक्यात एक कोंबडी घरात शिरली. जानकीने तिला केरसुणीने मारून पळविले.

"हे काय ग? कोंबडीला केरसुणीने मारायला तू धावलीस?" जानकीची आई तिला रागावून म्हणाली.

"आई, मला ती माझी सासू आहे असं वाटलं ग!" जणू तिचे चुकल्यासारखं तिने उत्तर दिलं.

त्या बाई त्यानंतर उठल्याच आणि घराबाहेर पडल्या.

तेव्हा कमला व विमलाला कळलं की त्यांनी आणलेले एकही स्थळ त्यांच्या मुलांना पसंत नाही. त्यांनी स्वत:च्या मनाविरुद्ध वैद्यनाथ व जानकी दोघांचा विवाह करून दिला. दोघींच्या पतींची इच्छा पूर्ण झाली.

दान

एक जमिनदार फार मोठा दानी म्हणून प्रसिद्ध होता. तो एका अत्यंत विश्वासातल्या सल्लागाराबरोबर कोठे तरी जात होता. त्या वेळी एक भिकारी जमिनदाराजवळ येऊन म्हणाला–"मालक! काहीतरी अंगात घालायला द्यावे. मला थंडीचा फार त्रास होतो."

त्यावेळी जमिनदाराचा सल्लागार आपल्या मेहुण्याला काहीतरी काम द्यावे म्हणून शिफारस करण्याच्या हेतूने जमिनदाराशी बोलत होता. त्याने जमिनदाराऐवजी स्वत:च मोठ्या औदार्याने म्हटले–"अरे, उद्या ये माझ्या घरी आणि घेऊन जा."

त्या भिकाऱ्याने जमिनदाराच्या सल्लागाराच्या घरी अनेक चकरा घातल्या. तेव्हा अगदी कंटाळून त्या सल्लागाराने एक जुना फाटका सदरा त्याच्या अंगावर फेकला.

त्या भिकाऱ्याने त्या सदऱ्यावर 'हा जमिनदाराने दिलेला सदरा' असे लिहिले आणि तो सदरा घालून गावात हिंडू लागला.

एकदा जमिनदाराने त्याला तो सदरा घातला असतां पाहिले आणि विचारले–"मी तुला हा जुना फाटका सदरा दिल्याचे मला आठवत नाही?"

भिकारी म्हणाला–"आपल्या तर्फे आपल्या सल्लागारांनी तो दिला होता, मालक!"

ते ऐकून जमिनदाराने चांगले कपडे त्याला देवविले.

सोन्याच्या नाण्याचे गुपित

रतनपूरचा राजा भानुगुप्त निवर्तल्यावर त्याचा मुलगा सोमगुप्त गादीवर बसला. रतनपूर ही व्यापाराची एक मोठी पेठ होती. भानुगुप्तने आपल्या कारकीर्दीत राज्याची आर्थिक स्थिती चांगलीच सुधारली.

सोमगुप्त लहान वयातच गादीवर आला. राजाचा एकुलता एक मुलगा होता, फार लाडात वाढला होता. त्याची मित्रमंडळी देखील चांगली नव्हती. मयत राजाला प्रधान नेहमी सल्ला देई की युवराजांना राजनीती व अर्थशास्त्र शिकविण्याची महाराजांनी व्यवस्था करावी. परंतु राजा उत्तर देई–"अजून लहान आहे, शिकेल सावकाश!"

परंतु ऐन वयात भानुगुप्तला मरण आले. म्हणून सोमगुप्तावर लहान वयात राज्य कारभाराची जबाबदारी येऊन पडली. तो आपल्या दुष्ट मित्रांचा सल्ला मानून काम करी. त्याने आपल्या चांगल्या कर्तबगार अधिकाऱ्यांना मित्रांच्या सल्ल्याने कामावरून कमी केले. परंतु कित्येक वर्षांपासून काम करीत असलेल्या वृद्ध प्रधानाला तो काढू शकला नाही. कारण प्रजा त्याला फार मानीत असे.

एकदा राज्याच्या उत्तरेच्या सरहद्दीवर डोंगराळ मुलखात बंड झाले. तो मुलुख एक भिल्ल सरदाराच्या अधीन होता. सेनापतीला बंडाची बातमी फार पूर्वीच मिळाली होती. त्याने वेळीच छापा मारून भिल्ल सरदाराच्या अधिकाराला बराच मुलख काबीज केला. परंतु सोमगुप्तच्या मित्रांपैकी एकाची भिल्लसरदाराशी मैत्री होती. त्याने राजाचे कान भरले की सेनापतीने भिल्ल सरदाराच्या ज्या मुलुखावर अधिकार केला आहे तो परत भिल्ल सरदाराला परत करून त्याबद्दल त्याची माफी मागावी.

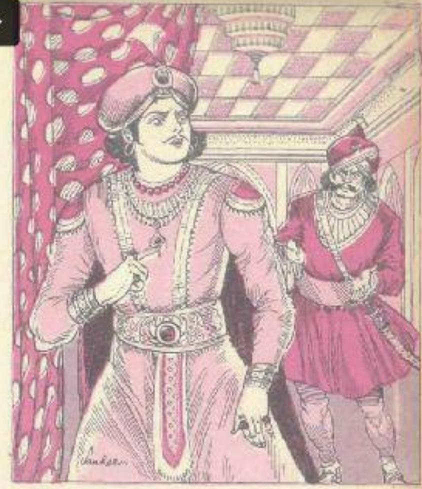
तेव्हा सेनापतीने राजाला समजावून सांगितले की महाराज, मयत महाराजांच्या ऐन मृत्युसमयी त्या भिल्ल सरदाराने शत्रूशी संगनमत करून राज्याविरुद्ध एक कट केला होता. ते कळतांच मी मनाशी ठरविले होते मी प्राणपणाने हे बंड मोडणार असे.

परंतु सोमगुप्त करड्या आवाजात म्हणाला–"माझा हुकूम आहे, आणि तू त्याचे पालन केले पाहिजेत."

"तर मग मला या पदावरून काढून टाकावे, महाराज!" सेनापती तितक्याच स्पष्ट शब्दात म्हणाला.

ते ऐकून सोमगुप्त थोडा नरमला. कारण सेनापतीच राजीनामा देऊन बाजूला झाला तर सैन्यात बंडाळी माजण्याची त्याला भीती वाटली. कारण सैन्यातल्या प्रत्येक सैनिक सेनापतीचा आदर करीत असे. म्हणून सोमगुप्तला सेनापतीच्या इच्छेप्रमाणेच त्याला वागावे लागले.

त्या काळात रतनपूर राज्यात खऱ्या सोन्याची नाणी होती. देशात जवढे सोने होते ते सर्व सुवर्ण मुद्ररूपेच होते. त्या नाण्यांना शेजारच्या परकीय राज्यातसुद्धा चांगली किंमत होती. म्हणून देशात व्यापाराची चांगली भरभराट होत होती.

परंतु सोमगुप्ताच्या एका मित्राने त्याला असा सल्ला दिला–"महाराजांनी आपल्या वाडवडिलांच्या जुन्या काळातली नाणीच चालू ठेवली आहेत. हे बरोबर नाही. त्या खऱ्या सोन्याच्या नाण्यात थोडे तांबे मिसळले तर बरेच सोने वाचेल आणि ते महाराजांच्या स्वतःच्या मालकीचे होईल."

त्यानंतर सोमगुप्तने त्या सल्ल्याप्रमाणे टंकसाळेत तांबे मिसळलेल्या सोन्याची नाणी पाडायला आज्ञा केली. ती गोष्ट अर्थातच सर्व दरबारी मंडळींना आवडली नाही. भरल्या दरबारात खजिन्याचा मुख्य अधिकारी म्हणाला–"महाराज! आपण माझ्याशी सल्ला मसलत केल्याशिवाय तशी

आज्ञा काढायला नको होती. आपल्या वडिलांच्या कारकीर्दीत अशी गोष्ट कधीच घडली नाही."

सोमगुप्त म्हणाला—"हे पहा, आता काळ बदलला आहे. ही राजवट आता माझ्या वडिलांची नसून माझी आहे. मला जे बरे वाटेल तेच मी करणार."

अधिकारी ते उत्तर ऐकून संतापला व म्हणाला—"क्षमा करा, महाराज! आपल्याला किंवा आपल्याला सल्ला देणाऱ्या मित्रांना नाण्याच्या प्रचलनशास्त्राची माहितीच किती आहे?"

"ए थेरड्या! तुला तरी चलनशास्त्राचे ज्ञान किती आहे रे? नाण्यात सोन्याचा अंश कमी केल्याने काय नुकसान होणार आहे? नाण्यावर जी किंमत लिहिलेली असते तीच त्याची किंमत असते. आले का लक्षात?" राजा दरडावून म्हणाला.

"महाराज चुकता हेत! माझ्यासारख्या जुन्या अधिकाऱ्यांना मिसळलेल्या सोन्याची नाणी आणि खऱ्या सोन्याची नाणी दोन्हीतील फरक फक्त वासाने कळतो." अधिकारी तितक्याच उच्चस्वरात म्हणाला.

तो तेवढ्यावरच थांबला नाही. रागाच्या भरात तो राजाला मूर्ख, आततायी सुद्धा म्हणाला. ते ऐकून राजाच्या मित्रांनी शिपायांना संबोधन करून आज्ञा केली—"याला कैद करा!" राजाचा अपमान केल्याबद्दल खजिन्याच्या मुख्य अधिकाऱ्याला कैदेत टाकण्यात आले.

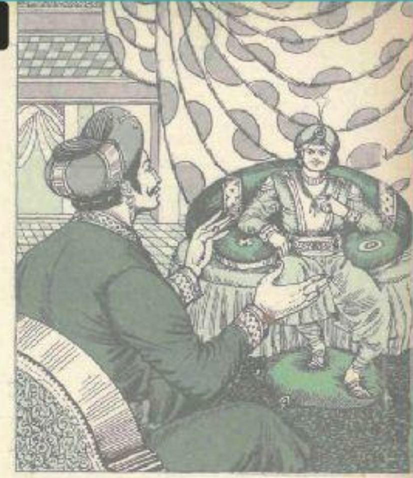
सोमगुप्ताचा तो आततायीपणा कोणालाच आवडला नाही. परंतु कोणीच उघडपणे राजाच्या विरुद्ध बोलू शकले नाहीत. खजिन्याच्या अधिकाऱ्याला कैद केल्याबद्दल ज्यांना राग आला होता, किंवा वाईट वाटले होते त्यात दरबारी जादुगार मायाधरदेखील एक होता. तो तुरुंगात खजिन्याच्या अधिकाऱ्याला जाऊन भेटला व त्याच्याशी काहीतरी महत्वाचे बोलला व बोलणे झाल्यावर मनाचे समाधान झाल्यासारखा घरी परतला.

सोमगुप्त लहानपणी मायाधरच्या मागे-मागे असे. कारण त्याला त्याचे जादूचे प्रयोग फार आवडत.

एके दिवशी सोमगुप्त एकांतात विश्राम करीत असतां मायाधर तेथे गेला आणि खजिन्याच्या अधिकाऱ्याची गोष्ट काढून म्हणाला—"महाराज! मला वाटते तो म्हणतो आहे त्यात काही अर्थ असू शकेल. कधीकधी अनुभवाने माणसाला अद्भुत सिद्धी प्राप्त होतात. कदाचित खऱ्या सोन्यात व मिसळीच्या सोन्यात जो फरक आहे, तो नुसता वास घेऊन त्यांना कळत असेल. शिवाय तो अधिकारी चलन-शास्त्राचा तज्ज्ञ आहे. तेव्हां त्याला खऱ्या खोट्या नाण्यातील फरक ओळखण्याची सिद्धी प्राप्त आहे की नाही याची परीक्षा करवून पाहण्यात काय हरकत आहे? त्याला खरोखरच ती सिद्धी प्राप्त असेल तर त्याला माफ करावे. तो आपल्याला थोडा चढेलपणे बोलला असला तरी त्याने इमाने इतबारे दीर्घकाळ महाराजांच्या राज्याची सेवा केली आहे!"

"त्याला प्राप्त असलेल्या सिद्धीची परीक्षा कशी घ्यायची?" सोमगुप्तने मायाधरला विचारले.

"चार मिसळ असलेली नाणी आणि फक्त एक खरे नाणे एकाच तऱ्हेच्या

पिशव्यांतून बंद करून त्या पिशव्या मिसळून ठेवायच्या, आणि त्याला खरे नाणे ठेवलेली पिशवी कोणती ते ओळखायला सांगायचे. तसे तो करू शकला तर तो नाण्यांच्या शास्त्रांचा खरोखरच तज्ज्ञ आहे हे मानावे लागेल. काय वाटते आपल्याला?" मायाधरने विचारले.

सोमगुप्तने त्या गोष्टीस मान्यता दिली. त्यानंतर महाराजाच्या परवानगीने मायाधरने खजिन्याच्या अधिकाऱ्याची परीक्षा घेण्यासाठी योग्य ती तयारी केली. त्याने एकाच लांबीरुंदीच्या व रंगाच्या पांच पिशव्या घेतल्या. एका पिशवीचे तोंड आपल्या बाजूला करून उघडले. एक बारीक

पातळशी काडी पिशवीच्या एका कोपऱ्यात गोंद लावून चिकटवून ठेवली. उरलेल्या चार पिशव्यां मात्र जशाच्या तशाच ठेवल्या.

अधिकाऱ्याची परीक्षा होती त्या दिवशी दरबार खचाखच भरला होता. टेबलावर चार मिसळ असलेली नाणी आणि एक खरे नाणे होते. मायाधरने अधिकाऱ्यासमोर एकेक नाणे घेऊन एकेका पिशवीत ठेवले आणि पिशव्यांची तोंडे बंद केली. नंतर पांचही पिशव्या एका मोठ्या भांड्यात टाकल्या. नंतर अधिकाऱ्याच्या डोळ्यांवर पट्टी बांधण्यात आली. भांड्यावर एक फडके टाकण्यात आले. अधिकाऱ्याला भांड्या-जवळ आणण्यात आले. त्याला भांड्यात हात घालून खरे नाणे कोणत्या पिशवीत आहे ती पिशवी काढून दाखवायला सांगण्यात आले. अधिकाऱ्याने एकदोन मिनिटातच आतल्या आत पिशव्या तपासून त्याला हवी होती ती पिशवी बाहेर काढली.

अधिकाऱ्याने काढून दाखविलेल्या पिशवीचे तोंड फाडून मायाधरने एक नाणे बाहेर काढले. ते खरे नाणे होते. ते पाहून सर्व दरबारी व राजा चकित झाले.

त्याच वेळी सेनापती काही परदेशी नागरिकांना अटक करून दरबारात घेऊन आला. त्या लोकांना पाहून सोमगुप्तच्या मित्रांचे चेहरे पडले. ते तेथून पाय काढण्याच्या प्रयत्नात असतां सेनापतीने त्यांना कैद करण्यास आज्ञा केली.

परदेशी लोकांनी आपला अपराध स्वीकार केला. त्यांनी कबूल केले की काही इतर देशांतील लोकांनी सोमगुप्तच्या मित्रांच्या मदतीने रत्नपूरवर स्वारी करण्याचा कट केला आहे. तेव्हां सोमगुप्तचे डोळे उघडले व त्याने त्या दिवसापासून मंत्र्यांच्या सल्ल्याप्रमाणे वागण्याचे ठरविले.

मायाधरने ज्या पिशवीच्या एका कोपऱ्यात काडी चिकटवून ठेवली होती, त्याच पिशवीत खरे नाणे ठेवलेले होते. इतर पिशव्यात खोटी नाणी ठेवली होती. म्हणून अधिकाऱ्याला खरे नाणे कोणत्या पिशवीत आहे, हे ओळखणे शक्य झाले.

विचित्र फेरीवाला

सत्यशील नावाच्या राजाचा एक नियम होता. त्याच्याकडे दररोज सकाळी कोणी फेरीवाला एखादी वस्तू विकायला घेऊन आला की तो मागेल ती किंमत देऊन राजा ती विकत घेत असे. असे केल्याने त्याचे स्वतःचे व देशाचे हित होईल असे त्याला वाटे.

त्या गावात एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. त्याने विचार केला की आपले दारिद्र्य आपल्याला कधी सोडणार नाही. ते आपण राजाला विकून टाकावे. त्याने आपली फाटकी घोंगडी आणि फाटक्या वाहाणा एका गाठोड्यात बांधून उजाडतांच राजवाड्यासमोर ओरडू लागला—"घ्या हो घ्या, अनमोल सौदा, कधी न पाहिलेला!"

राजाने नोकराला पाठवून त्याला बोलावून घेतले आणि विचारले—"काय आणले आहेस विकायला?"

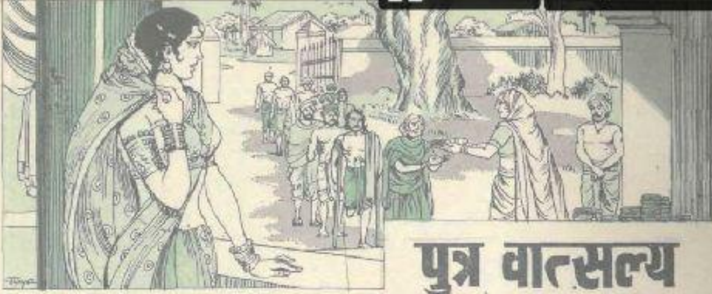
तो म्हणाला—"मी आपले दारिद्र्य विकतो आहे! कित्येक पिढ्यांपासून ते माझ्या वंशात आले आहे!"

"कितीला विकणार आहेस?" राजाने विचारले.

"पांचशे सुवर्णमुद्रांना, महाराज!" ब्राह्मण म्हणाला.

राजाने पांचशे मुद्रा देऊन ते गाठोडे विकत घेतले.

पुत्र वात्सल्य

शारदा नावाच्या एका श्रीमंत बाईला चंद्रशेखर नावाचा एकुलता एक मुलगा होता. चंद्रशेखर लहान असतांनाच त्याचे वडील वारले. म्हणून शारदानेच मुलाच्या सर्व शिक्षणाची वगैरे व्यवस्था करून तो मोठा झाल्यावर सुभद्रा नावाच्या मुलीशी त्याचे लग्न करून दिले.

सुभद्रा सासरी आली. तिला तिच्या सासूची सर्व कामे पसंत पडली, तिला नाही आवडली ती फक्त तिची दानवृत्ती. शारदा सढळ हाताने खर्च करी. कोणी अडी-अडचणीच्या वेळी मागायला आला तर काय वाटेल ते उचलून देई. त्यात सुभद्रेला वाईट वाटून घ्यायचे कारणच नव्हते. कारण शारदा मुलाच्या मिळकतीतला एक पैसा देखील उचलत नसे. तिची स्वतःची मोठी इस्टेट होती. परंतु सुभद्राच थोडी चिकट स्वभावाची होती. तो हा विचार करून दुःखी होई की तिच्या नवऱ्याची मिळकतच सासू उडवून टाकते आहे.

मनातले हे दुःख ती फार दिवस लपवू शकली नाही. ती उघड एकदां तसे सासूला म्हणाली सुद्धा. तेव्हा शारदा तिला म्हणाली–"मुली! आपल्या जवळ चार पैसे आहेत त्यातले दोन पैसे उचलून गरजू गोरगरिबांना देण्यात काही चूक आहे का? ही एवढी इस्टेट आपण आपल्याबरोबर घेऊन जाणार आहो का?"

तरी सासूला दान करताना पाहून सुभद्रा चिडत असे. शेवटी त्रासून जाऊन शारदा सुनेला म्हणाली–"तू आपल्या माहेरून जे काही घेऊन आली आहेस, त्यातले काही उचलून मी कोणाला दिले आहे का? मग तू का एवढे मनाला लावून घेतेस?"

आता सुभद्रेला वाटू लागले की सासूची ती संवय जाणे शक्य नाही. एके दिवशी ती आपल्या पतीला म्हणाली–"आपल्या मातीश्रींचा व्यवहार तुम्ही पाहतांच आहां! त्या अशाच दानधर्म करीत राहल्या तर आपल्याला एके दिवशी चौपद्री हाती घ्यावी लागेल." म्हणून तुम्ही त्यांना काय ते नीट समजावून सांगा!"

"आईला मी समजावून सांगणार? तिच्यापेक्षा आपल्याला जास्त कळते का?" असे सांगून चंद्रशेखरने बायको म्हणाली तिकडे दुर्लक्ष केले. परंतु तिचे टुमणे चालूच होते. शेवटी कंटाळून जाऊन त्याने बायकोला विचारले–"आतां मी काय करू म्हणतेस?"

"पुढे आपला संसार नाही का? म्हणून आतांपासुन संभाळून नको का रहायला? निराळं रहावं म्हणजे बरं!" सुभद्रा म्हणाली.

बायकोच्या बोलण्यात येऊन चंद्रशेखरने वांटणी करविली व बायको बरोबर निराळा संसार थाटला. काही दिवसांनी सुभद्रेला मुलगा झाला.

एके दिवशी संध्याकाळी चंद्रशेखर घरी परत आला तेव्हां त्याची बायको शेजारणीला समजावून सांगत होती–"आपल्याला मुलांची काळजी नको का घ्यायला?" शेजारीण म्हणत होती–"आपण इतके कष्ट करतो आणि त्यांना शिकवितो, पण पुढे ही मुलं आईवडिलांची फिकीर करतीलच हे

कोणी सांगू शकेल का? वडीलधारी मंडळी म्हणतात की बालपणी ही मुले आई-वडिलां कडून लाड पुरवून घेतात, परंतु मोठी झाल्यावर बायकोच्या हातचे बाहुलं होतात."

त्याला उत्तर म्हणून सुभद्रा म्हणाली– "मला इतर कोणाचं सांगू नका. परंतु मी आपल्या मुलाला तसा होऊ देणार नाही. मी त्याला आपली सर्व शक्ती खर्च करून चांगलं वळण लावीन, म्हणजे मोठा झाल्यावर तो आईवडिलांच्या मिळ-कतीवर उडाणटप्पू व स्वार्थी होणार नाही."

चंद्रशेखरने ते सर्व ऐकले आणि दुसऱ्या दिवशी आईकडे जाऊन रहायचे ठरविले.

ते पाहून सुभद्रेने विचारले–"हे काय चालविले आहे हो तुम्ही? डोकं फिरलं तर नाही?"

"नाही, आतांपर्यंत फिरलं होतं, ते आतां ठिकाणावर आलं आहे. सुभद्रा, तुझा मुलगा स्वार्थी अप्पलपोटा होऊ नये, असेच तुला वाटते ना? पण तुझा नवरा मूर्खपणा करू लागला तर तो तुला गैर वाटत नाही, हेच मला दाख-वायचे आहे."

सुभद्रा आदल्या दिवशी शेजारणीशी जे बोलली होती, ते तिला आठवले व निरुत्तर झाली.

नंतर चंद्रशेखरने तिला समजावून सांगितले–"हे पहा, सुभद्रा! तू आपल्या मुलाला जितक्या प्रेमाने वाढविते आहेस, तितक्याच प्रेमाने माझ्या आईने मला लहानाचे मोठे केले आणि तिला साह-जिकच असे वाटत राहिले की म्हातारपणी मुलगा तिची काळजी वाहील. परंतु मी तुझ्या बोलण्यात येऊन तिचा अनादर केला."

ते ऐकल्यावर सुभद्रेचे डोळे उघडले व ती आपल्या सासूचा आदर करू लागली आणि तिला सुखी करण्याचा प्रयत्न करू लागली.

राक्षसाचा शोध

छोटू आपल्या कुत्र्याबरोबर एका पर्वता-जवळ आला. त्या पर्वताच्या पाय-थ्याशी कांचनपूर नावाचे गाव होते. छोटू गावाबाहेरच्या तलावाचे पाणी पिऊन विश्रांती घ्यायला बसला. इतक्यात एक विचित्र गोष्ट त्याला दिसली.

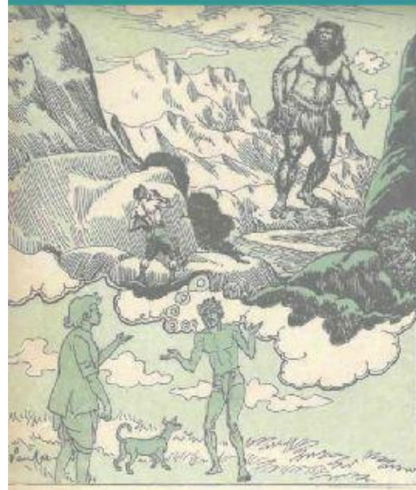
त्या गावातला एक माणूस एका गाढवाला आणि एका बोकडाला हाकत एका गुहे-जवळ आला. गाढवाच्या पाठीवर धान्याची गाठोडी आणि काही भाजलेल्या कोंबड्या होत्या. गुहेजवळ पोचल्यावर त्या माणसाने बोकडाला त्या गाढवाच्या गळ्याला बांधले आणि त्यांना गुहेत हाकून बाहेर उभा राहिला. बकरा "बें बें" करीत होता तरी गाढव त्याला ओढून गुहेत घेऊन गेले.

छोटूने त्या माणसाला विचारले–"गुहेत कोण राहतो रे? तू गाढवावर इतकं धान्य व कोंबड्या कशाला आणि कोणासाठी पाठविल्या आहेस? आणि तू बाहेर असा कां उभा आहेस?"

तो माणूस काही वेळ आश्चर्याने छोटूच्या तोंडाकडे पहात उभा राहिल्यावर म्हणाला–"सांगण्यासारखं काय आहे? परंतु सांगतोच. आमच्या गावावरचे हे संकट केव्हा टळेल, हे त्या परमेश्वरालाच ठाऊक! तूर्ततरी आमच्या गावकऱ्यांना निद्रा व आहार सुखाने मिळत नाही."

"हे पहा, मी गांवगांव हिंडतो. मी काही गावांना असल्या संकटांतून वांचविले आहे. ऐकू दे तरी तुमच्या गावावर कोणता असा प्रसंग ओढवला आहे तो. कदाचित् मला सुचेल काही मार्ग. मी प्रयत्न करून पाहतो. ऐकू दे तरी कोणते संकट आहे ते!" छोटू म्हणाला.

तेव्हा तो माणूस हसू लागला. म्हणाला– "अरे बाबा! असली संकटं मंत्रातंत्रांनी

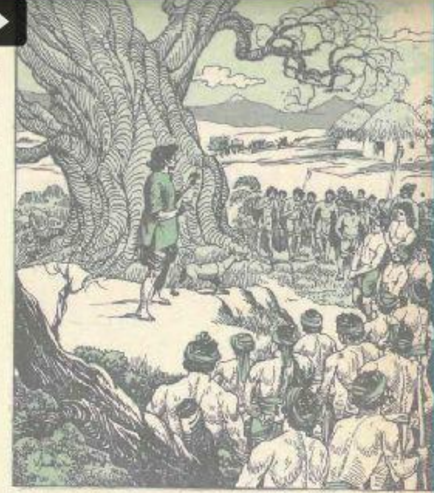

दूर होणारी असती तर आमच्या गावच्या भूतवैद्याने ती केव्हाच दूर केली असती. त्यालाच खाऊन टाकणाऱ्या राक्षसाला तू मारणार आहेस का? तो तर तुला पाहताच उभा गिळून टाकील. असे सांगतात की त्या राक्षसाने फार पूर्वी या गुहेत राहून आमच्या गावातल्या सर्व लोकांचा फडशा उडविला होता. आतां गावात जे लोक आहेत ते तेव्हा गावाबाहेर पळून गेले होते, म्हणून वाचले. त्यानंतर एका वर्षाने पुन्हा हळूहळू गावात येऊन राहू लागले. त्यांना वाटले की राक्षस गुहेतून निघून गेला असावा. नंतर गेले काही महिने गावातली मेंढरे व बकऱ्या नाहीशा होऊ लागल्या. एके दिवशी भूतवैद्याच्या शिष्यांना या डोंगरात ताडामाडा एवढा एक मोठा राक्षस दिसला. भूतवैद्य फार धाडसी होता. तो एकटा गुहेत गेला. राक्षसाला भेटून त्याने त्याला समजावून सांगितले की गावकरी त्याच्याकडे पाळीपाळीने अन्न व इतर आहार पाठवीत राहतील. त्याने कोणाला विनाकारण त्रास देऊ नये. राक्षसाने ते मान्य केले. परंतु एकदा गावकऱ्यांनी राक्षसाबरोबर झालेल्या ह्या समेटाविरुद्ध काम केले. म्हणून गावावर पुन्हा मोठे संकट आले. भूतवैद्याच्या कुटुंबातली माणसं आणि त्याच्या चार शिष्यांच्या कुटुंबातले लोक एकदा जत्रेला निघाले. ते याच गुहेच्या वाटेने गेले होते. त्यांच्यापैकी एक माणूसही परतला नाही. गावकऱ्यांना अशी शंका वाटली की त्या राक्षसाने त्यांना ओढून गुहेत नेलं असावे आणि खाऊन टाकलं असावे. भूतवैद्याला सुद्धा तेच वाटलं आणि त्याला फार राग आला. तो सामान्य माणूस नव्हता. त्याच्या समोर मोठमोठी भुतं चळचळ कांपत. त्याला त्या राक्षसाचा अत्याचार असह्य वाटला. एके दिवशी तो आपल्या चार शिष्यांना बरोबर घेऊन गुहेत गेला, परंतु त्यांच्यापैकी एक जणही परतला नाही. राक्षसाने त्यांनासुद्धा खाऊन टाकले असावे. त्यानंतर गावकऱ्यांनी सभा केली आणि देवावर भरंवसा ठेवून राक्षसाकडे अन्न कोंबड्या आणि बोकड दररोज पोचते करायचे ठरविले. तेव्हांपासून आम्ही जीव मुठीत धरून गावात कसे बसे रहात आहो."

छोटूला सर्व वृत्त ऐकल्यावर एक शंका वाटली. त्याने त्या गावकऱ्याला विचारले—"काय रे, त्या राक्षसाने भूतवैद्याला आणि त्याच्या चार शिष्यांना खाल्ले म्हणालास तू, तर असं सांग की त्यानंतर कोणी गावकऱ्याने त्या राक्षसाला कधी पाहिले का?"

"नाही, राक्षस आम्ही पाठविलेल्या अन्नामांसावर तृप्त झाला असावा. नाही तर त्याने आमचे गाव उध्वस्त केले नसते का?" तो माणूस म्हणाला.

छोटूला ती राक्षसाची गोष्ट पूर्ण खोटी असल्यासारखे वाटले. कारण ज्या लोकांनी राक्षसाला पाहिले होते, त्यांना राक्षसाने खाऊन टाकले म्हणे. त्यानंतर गांवकऱ्यांनी अन्न व मांस पाठवायला सुरवात केली. तेव्हापासून तो राक्षस कोणाच्या वाटेला गेला नाही, ही गोष्ट कशी मान्य होणार? जर राक्षसाची गोष्ट कपोलकल्पित आहे तर ती गोष्ट भूतवैद्याला माहीत नसेल, असे होणेच शक्य नाही. कारण त्यानेच राक्षसाशी समेट घडवून आणला होता, म्हणे. आणि आतां राक्षसाची गोष्ट जर

केवळ कपोलकल्पित गोष्ट असेल, तर तो भूतमांत्रिक व त्याचा शिष्यवर्ग सकुटुंब गुहेतच असला पाहिजे. त्यांना गावकरी आहार पुरवीत आहेत.

आपला अंदाज बरोबर असला पाहिजे अशी मनाची खात्री पटल्यावर छोटू हे बिंग कसे फोडायचे हे मनाशी ठरवून आपल्या कुत्र्याबरोबर गावात गेला.

त्या दिवशी काळोखात छोटू गुहेजवळ गेला आणि कानोसा घेऊ लागला. गुहेत त्याला पुष्कळ लोक असल्याचा भास नव्हे, खात्री झाली. गुहेतून दिव्याचा उजेड बाहेर येत असलेला दिसला. तो मांजराच्या पावलांनी गुहेत गेला. त्याला अंधुक उजेडात

पंधरावीस स्त्रीपुरुष व मुलंबाळं दिसली. ते सर्व खात बसले होते. मांसाचा उग्र वास येत होता. परंतु राक्षस कोठेच दिसला नाही.

दुसऱ्या दिवशी छोटूने गारातल्या तरुण मंडळींना बोलावून त्यांना त्याने जे पाहिले होते ते वर्णन करून सांगितले. म्हणाला– "मी काल रात्री गुहेत जाऊन प्रत्यक्ष पाहून आलो. गुहेत एक नाही, कित्येक राक्षस आहेत. परंतु ते भयंकर राक्षस मात्र नाहीत. असल्या राक्षसांना मी यापूर्वी चांगला धडा शिकविला आहे. अशा दुष्टांना भिऊन तुम्ही अर्धपोटी राहणे आणि त्यांना चारणे मूर्खपणा आहे."

छोटू म्हणाला ते ऐकून तरुणमंडळी तो पुढे काय म्हणतो ते ऐकायला उत्सुक दिसली. छोटू पुढे म्हणाला–"मी तुम्हांला जे सांगितले ते चांगलं समजून घ्या. एकदां एखाद्या राक्षसाला किंवा रानटी जनावराला माणसाचं मांस खायला मिळालं की ती बकऱ्या मेंढरांच्या मांसाला शिवत [illegible] नरमांस खायला गुहेबाहेर कधीच आले नाहीत. म्हणून या राक्षसांची शिकार केली पाहिजे. चला गुहेच्या तोंडावर लाकडे ठेवून त्यांना आग लावू या. राक्षसांना जीव कोंदटल्यावर बाहेर यावे लागेल. मग आपण त्यांना चांगलं चोपून काढू या."

छोटूने सुचविलेली योजना लौकरच अमलात आणली गेली. गुहेच्या तोंडावर जाळ केल्याबरोबर आतले लोक गुदमरून घाबरून ओरडत बाहेर आले.

छोटू म्हणाला–"पहा रे, सर्व डोळे उघडून, हे राक्षस तुमच्या चांगले ओळखीचे आहेत. येथे राक्षस आल्याचे सांगून या सर्वांनी इतके दिवस गावकऱ्यांना फसविले.

त्या दिवसापासून भूतवैद्य आणि त्याचा शिष्यवर्ग तोंड काय दाखविणार? गाव सोडून सर्व निघून गेले.

छोटू गावकऱ्यांचा निरोप घेऊन पुढल्या मुक्कामाला निघून गेला.

हा फरक कां ?

विजयनगरच्या राजाचे प्रधान तिम्मरसू यांच्या घरी दोन नोकर काम करीत असत. दोघेही स्वामिभक्त व विश्वासपात्र होते. प्रधान दरवर्षी त्यांच्या पगारात वीस सुवर्ण मुद्रांची वाढ करीत असत.

एका वर्षी तिम्मरसूने एका नोकराच्या पगारात वीस सुवर्ण मुद्रांची आणि दुसऱ्याच्या पगारात चाळीस सुवर्ण मुद्रांची वाढ केली. पहिला नोकर गप्प राहिला. परंतु जास्त पगार-वाढ ज्याला मिळाली त्या नोकराने प्रधानाला तसा फरक करण्याचे कारण विचारले.

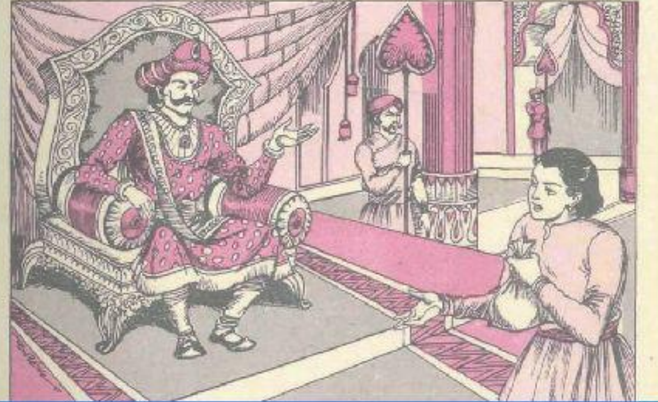
प्रधान म्हणाला–"तुझ्यात मला परोपकाराची भावना दिसली, दुसऱ्यात ती नाही."

"मालक, हे आपल्याला कसं काय कळलं ?" नोकराने विचारले.

"काल रात्री एका भिकाऱ्याने त्याच्या घरी जाऊन भीक मागितली, तेव्हा त्याने त्याला दारासमोरून हाकलून लावले. त्यानंतर तो भिकारी तुझ्या घरी भीक मागायला गेला. तू त्याला पोटभर जेवायला वाढून अंगभर कपडेसुद्धा दिलेस. म्हणून मी विचार केला की तुला जास्त पगारवाढ दिली तर ती दानधर्म करण्यात खर्च होईल." प्रधान म्हणाला.

"परंतु भिकाऱ्याशी वागणुकीची गोष्ट आपल्याला कशी कळली ?" नोकराने विचारले.

"तो भिकारी मीच होतो." तिम्मरसू म्हणाला.

अज्ञात चोर

एकदा विदर्भदेशाच्या पश्चिमेकडील प्रदेशात अतिवृष्टीमुळे कित्येक गावे पाण्यात बुडून गेली. त्याचबरोबर फार मोठी जीव-हानीही झाली. म्हणून राजाने संजीव नामक एका तरुण अधिकाऱ्याला पुरामुळे नुकसान सोसणाऱ्या प्रजेच्या मदतीसाठी पुष्कळसे धन देऊन पाठविले.

संजीव जेव्हां त्या प्रदेशात गेला तेव्हा त्याला तेथल्या डोंगराळ प्रदेशात खंडोजी नावाचा एक अट्टल चोर भेटला. त्या पूर्वी अनेक वेळा दरोडे घालीत असतांना तो पकडला गेला होता आणि त्याने अनेक वेळां तुरुंगवास भोगला होता. तो तुरुंगात असतांना संजीवने त्याच्यावर दया दाखवून त्याला तुरुंगवास त्रासाचा वाटू नये यासाठी थोडी मदत केली होती.

खंडोजीने संजीवला पाहतांच लवून नमस्कार केला आणि आपल्या घरी बोलाविले. संजीव त्याच्या विनंतीला मान देऊन त्याच्या घरी गेला. त्या निर्जन प्रदेशात संजीवला जो अतिथिसत्कार मिळाला त्याबद्दल त्याला आनंदच झाला आणि संजीवच्या मनात अनेक विचार येऊ लागले. त्याने विचार केला की खंडोजीला सामील करून घेतले तर राजाने दिलेलें सर्व धन् गडप करता येईल.

खंडोजीला सई नावाची एक रूपवती मुलगी होती. तिनेच सैंपाक करून संजीवला वाढले होते. संजीवने खंडोजीला एकांतात आपल्या मनातली योजना सांगितली. म्हणाला—"मी तुझ्या मुलीशी लग्न करावे, म्हणतो. म्हणून तुला तुरुंगात जावे लागले तरी तुला तुरुंगांतून लौकर सोडविण्याची जबाबदारी मी स्वतःवर घेतो."

संजीव म्हणाला त्याप्रमाणे करण्यास खंडोजीने मान्य केले. त्यानंतर संजीवने आपले कपडे फाडले आणि अंगावर जागो-जागी लहान मोठ्या जखमा करून घेतल्या आणि राजाकडे जाऊन म्हणाला—"महाराज! डोंगराळ प्रदेशात खंडोजी नावाच्या अट्टल चोराने आपल्या अनुयायांसह येऊन मला गाठले आणि मारहाण करून माझ्याबरोबर आपण पाठविलेले सर्व धन लुटून नेले."

राजाने लगेच शिपायांना पाठवून खंडोजीला कैद करून आणविले. खंडोजीने स्वतःचा बचाव करण्याचा प्रयत्न मुळीच केला नाही. उलट अटक करून घ्यायला तयार असल्यासारखा सिद्ध झाला. खंडोजी इतका सहजी पकडला गेल्याबद्दल राजाला आश्चर्यच वाटले. तसा पाहायला खंडोजी धनी व चोरांच्या टोळीचा नायक दिसला नाही. तरी राजाने खटला संपल्यावर त्याला फाशीची शिक्षा सांगून पाठवून दिले.

खंडोजीला फाशीची शिक्षा राजाने दिल्याचे ऐकल्यावर संजीवला डोक्या-वरून ओझे उतरल्यासारखे वाटले. तसा खंडोजीच्या मुलीशी विवाह करण्याचा विचार संजीवच्या मनात मुळीच नव्हता. म्हणून त्याच्या घरी येऊन रहात असलेल्या सईला संजीवने नोकरांकरवी मारहाण करून हाकलून लावले. त्याने तोपर्यंत एका श्रीमंताच्या मुलीशी लग्न करण्याचे ठरविले होते. तो त्याच्या तयारीत मग्न झाला होता. त्याच सुमारास एके दिवशी खंडोजी अचानक त्याच्या घरी आला व त्याला धमकी देत म्हणाला—"संजीव, तू

माझ्याशी लबाडी केली आहेस. माझ्या मुलीशी लग्न करतो असे सांगून तू आज दुसऱ्या एका मुलीशी लग्न करायला निघाला आहेस का? लक्षात ठेव, तुला हे पाप व्याजासकट फेडावे लागेल."

संजीव घाबरून जाऊन म्हणाला–"तुझा गैरसमज झालेला दिसतो आहे. मी तुझ्याच मुलीशी लग्न करण्यासाठी ही सर्व तयारी केली आहे! परंतु तू हे सांग, तू कैदेतून बाहेर कसा पळून आलास?"

"मी या म्हाताऱ्याच्या मदतीने तुरुंगातून बाहेर पळून आलो." असे सांगून खंडोजी म्हाताऱ्याकडे बोट दाखवून करड्या स्वरात म्हणाला–"संजीव! आतां यापुढे माझा तुझ्या एकाही शब्दावर विश्वास नाही. माझा वांटा मला देऊन टाक!"

"तुझा वांटा? म्हणजे तुम्हां दोघांचा असा काही करार झाला होता की काय?" म्हाताऱ्याने संजीवला विचारले.

संजीवने आपला सर्व वृत्तांत म्हाताऱ्याला सांगितला व नम्रपणे खंडोजीला म्हणाला–"मी सईच्या बरोबर लग्न न करता दुसऱ्या एकीशी लग्न करण्याचे ठरविले ही माझी चूक आहे. मला क्षमा कर!"

परंतु त्याच वेळी म्हाताऱ्याने संजीवच्या हातात हातकड्या घातल्या आणि वेष पालटून समोर उभा राहिला. तेव्हां संजीवला तो म्हातारा दुसरा तिसरा कोणी नसून स्वतः महाराज असल्याचे कळले.

तेव्हा राजाने संजीवचे बिंग कसे बाहेर आले थोडक्यात सांगितले. म्हणाला–"खंडोजी इतका सहजी कैद झालेला पाहून मला संशय आला. या कटात तू सामील असावास अशी मला शंका आली. फाशीची शिक्षा मी सांगितल्यावर खंडोजीने खरी गोष्ट सांगितली. त्याचे म्हणणे तुझ्या बोलण्यावरून खरे असल्याची माझी खात्री झाली. खंडोजीसारख्या खऱ्या चोरांपेक्षा तुमच्यासारखे खोटे अधिकारी जास्त धोक्याचे. तुमच्यासारख्यांना देशाबाहेर हाकलून लावले तरच प्रजा सुखी होईल."

चेतसिंह शिपाई

चेतसिंह शिपायाचे अंग दिवसेदिवस सुटत चालले होते. रात्री गस्त घालणे आणि पाहरा देणे हे त्याचे काम होते. परंतु अंग सुटले असल्या कारणाने त्याला धावत जाऊन चोराला पकडणे जमत नसे.

एकदा त्याच्या अधिकाऱ्याने त्याला विचारले–"कायरे, गेले कित्येक दिवस मी पाहतो आहे, तू एकाही चोराला धरून आणले नाहीस?"

चेतसिंह लगेच म्हणाला–"जमादार साहेब! माझं नाव ऐकूनच चोरांचा थरकाप उडतो. म्हणून कोणी इकडे फिरकत नाही."

तरी चोऱ्या होत होत्या आणि तक्रारी येतच होत्या. म्हणून चेतसिंहाला जाब द्यावा लागे. तेव्हा त्याने वाटेल ते करून एखाद्या गुन्हेगाराला पकडून अधिकाऱ्यासमोर उभे करण्याचे ठरविले.

गुन्हेगाराला पकडण्यात चेतसिंहाचा फायदाच होता. त्याने आपल्या बायकोला दिवाळीपर्यंत एक चंद्रहार करून देण्याचे वचन दिले होते. म्हणून त्याने गुन्हेगारांकडून धमकावून थोडेथोडे करून तीनशे रुपये जमा केले होते. परंतु चंद्रहाराला आणखी दोनशे रुपयांची गरज होती. एखादा चांगला गुन्हेगार पकडला तर त्याच्याकडून दोनशे रुपये काढता येतील असा त्याने विचार केला.

एके दिवशी रात्री चेतसिंह गस्त घालीत गावातल्या देवळापर्यंत आला तेव्हा त्याला कोणीतरी काळोखात येऊन देवळाच्या ओटचाच्या आड लपून बसलेला दिसला.

चेतसिंहाने दरडावून विचारले–"कोण रे तू? मध्यरात्रीच्या वेळी तू येथे काय करतो आहेस?" ते ऐकून पंधरा वर्षांचा एक मुलगा चेतसिंह जवळ येऊन उभा

राहिला. चेतसिहाने एका हाताने लाठी उगारली व दुसऱ्या हाताने त्याची मान धरून विचारले–"कोण रे तू? चोर दिसतो आहेस!"

मुलगा कापऱ्या स्वरात म्हणाला–"हुजूर! मी चोर नाही. माझे बाबा मला ठार करायला निघाले म्हणून मी येथे लपून बसलो होतो."

"तुझा बाप तुला ठार करायला निघाला? तो कां?" चेतसिहाने चकित होऊन विचारले.

"मला ते काय माहीत? मी संध्याकाळी घरी परतलो तेव्हा माझी आई म्हणाली–'तुझे बाबा तुझा व माझा जीव घेतील. म्हणून मी भिऊन इकडे येऊन लपलो होतो." मुलगा म्हणाला.

चेतसिहाला त्याच्या कर्त्तव्याची आठवण झाली. एका खुनी माणसाच्या हातून एका भोळ्या मुलाला वांचविले पाहिजे.

चेतसिहाने त्या मुलाला धीर दिला व त्याच्या बरोबर त्याच्या घरी आला. चोराला चोरी करण्यापूर्वी पकडले पाहिजे, या नीतीप्रमाणे खुन्याला खून करण्यापूर्वी धरले पाहिजे असे त्याने ठरविले होते.

चेतसिह त्या मुलाला म्हणाला–"आपण चाहूल लागू दिल्याशिवाय घरात शिरले पाहिजे." म्हणून मुलगा मागच्या दारात जाऊन भिंतीवर उडी मारून आत गेला. चेतसिह मोठ्या कष्टाने मागच्या बाजूच्या भिंतीवर चढला. परंतु ती भिंत मातीची होती व पावसाने भिजली होती. चेतसिहाच्या वजनाने ढासळली. चेतसिह खाली पडला. त्याला वाटले त्याची कंबर मोडलीच!

इतक्यात घरातून बायकी आवाजात कोणी म्हटले–"नका मारू, नका मारू!" चेतसिह देहभान विसरला व अपराधी सापडला, या उत्साहाने धावला. त्याने मागचा दरवाजा ढकलला. आतल्या बाजूने कडी लावलेली होती. तरी चेतसिहाने जोराजोराने धक्के मारल्यामुळे ते जुने दार मोडून पडले.

चकित होऊन चेतसिह आतले दृश्य पाहू लागला. मुलाची आई खाटेवर बसली होती व मुलाचा बाप काठीने उंदीर मारीत होता.

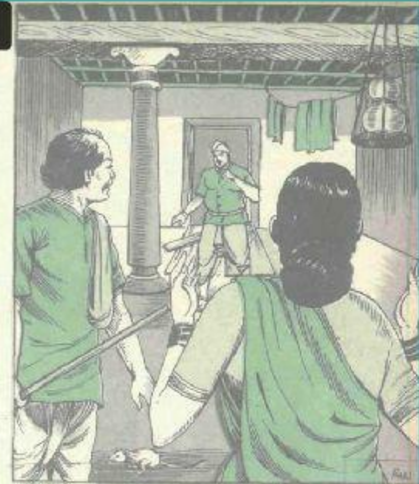
उंदराला मारल्यावर त्याने काठी फेकून दिली आणि चेतसिहाला दरडावून विचारले–"तुम्ही शिपाई आहांत आणि दार फोडून घरात शिरतां आहां! दारावर थाप मारून किंवा कडी वाजवून हाक मारता आली नसती का?"

"तू आपल्या बायकोचा खून करायला निघाला होतास, म्हणून तिला वांचविण्यासाठी मी दार फोडून आत आलो." चेतसिह म्हणाला.

मुलाचा बाप रागावून म्हणाला–"तू तोंडाला आलं ते बोलतो आहेस, मी बायकोचा खून करायला कां जाईन? उजाडल्यावर मी चावडीवर जाऊन कोतवालीकडे आपली तक्रार नोंदवतो."

तेव्हा चेतसिहला काय बोलावे, सुचेना. म्हणून त्याने मुलाकडून जे ऐकले होते ते सांगितले.

वस्तुस्थिती निराळीच होती. तो मुलगा आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा होता. लग्न झाल्यावर फार उशिरा जन्मला. त्याचा बाप न्हावी होता. मुलगा मंदबुद्धीचा होता. बापाने त्याला आपला धंदा

शिकविण्याचा विचार केला. परंतु त्याचे सर्व प्रयत्न फुकट गेले. शेवटी बापाने त्याला त्याच्या नशिबावर सोडले.

त्याचे घर पडू लागले होते. त्याची दुरुस्ती करून रंग लावायचा होता. नवे कपडे विकत घ्यायचे होते. म्हणून त्याने आपली म्हैस विकून ही डागडुजी करण्याचे ठरविले होते. परंतु दुसऱ्याच दिवशी तो आजारी पडला आणि व आठवड्याच्या बाजाराला जाऊ शकला नाही. आईला मुलगा अगदीच कुचकामाचा नाही हे दाखवायचे होते. म्हणून मुलाला पाठवून तिने म्हैस विकून टाकायचे ठरविले.

न्हाव्याने बजावून सांगितले होते की मुलाने ठीक तऱ्हेने म्हैस विकून पैसे आणले नाहीत तर आईची व मुलाची पाठ रंगविली जाईल. नंतर त्याने मुलाला समजावून सांगितले की तू म्हशीची किंमत सव्वाशे सांग व शंभरापर्यंत ती विकून टाक. शंभर रुपयाला कोणी घेणारा मिळाला नाही तर म्हैस विकू नकोस. घरी निघून ये."

मुलगा म्हशीला घेऊन बाजारात गेला. कोणी शंभर रुपयाला घ्यायला तयार होईना. संध्याकाळपर्यंत बाजारात राहून तो घरी परत आला.

आईने विचारले–"तू किती रुपयाला विकलीस रे म्हैस?"

"मी नाही विकली आई! कोणी शंभर रुपयाला घ्यायला तयारच होईना." मुलगा म्हणाला.

"मग म्हैस कोठे आहे?" आईने विचारले.

"बाबा म्हणाले होते ना म्हैस विकली नाहीस तर घरी निघून ये. म्हशीला परत आणायला नव्हते सांगितले." मुलगा म्हणाला.

ते ऐकून आई कपाळ बडवीत म्हणाली–"आतां तुझा व माझा जीव घेतील तुझे बाबा! चालता हो कोठे तरी! मुलाने खोलीत वाकून पाहिले, त्याचा बाप वस्तऱ्याला धार करीत होता. ते पाहून मुलगा भ्याला आणि जो पळाला तो सरळ देवळात जाऊन लपला.

मुलाचा बाप शिपायाला दरडावून म्हणाला–"तू या खुळचाच्या बोलण्यावर विश्वास करून आमची भिंत पाडलीस व दार फोडलेस. उजाडू दे, मी कोतवालाला सांगून तुला नोकरीवरून काढवतो."

"नको बाबा! मी हात जोडतो, पायां पडतो. माझ्या पोटावर गदा आणू नकोस. मी तुला नुकसान भरपाई देतो!" असे सांगून चेतसिंह धावतच घरी गेला आणि बायकोच्या चंद्रहारासाठी सांठवून ठेवलेले तीनशे रुपये आणून न्हाव्याला दिले आणि आपली मान सोडविली.

पुराणातली वांगी पुराणात

एका गावी शंकर व पार्वती नावाचे एक जोडपे रहात असे. त्यांना गणू नांवाचा एक मुलगा होता. शंकर शेतात काम करी व चांगले पीक काढी. त्याचा संसार सुखाने चालला होता.

एकदा शेजारचा रघू शंकरकडे येऊन म्हणाला–"अरे शंकर! तू दिवसभर उन्हात उभा राहून घाम गाळतोस. आज देवळात चल. एका पुराणिकबुवांचं पुराण आहे. चल, थोडी विश्रांती मिळेल व थोडा ज्ञान-बोधही हाईल."

शंकरला पुराण कीर्तन वगैरेची मुळीच माहिती नव्हती. तरी तो रघूच्या आग्रहाला बळी पडून गाईगुरांवर लक्ष ठेवायला बायकोला सांगून पुराण ऐकायला गेला.

त्या दिवशी पुराणाची कथा देव-लोकावर होती. दुसऱ्या दिवशी शंकर ताडी पिऊन घरी आला. ते पाहून पार्वती थक्क झाली. तिने नवऱ्याला चांगलेच फैलावर धरले.

तेव्हां शंकर तिला स्मित करून म्हणाला–"अग, देवलोकातले देवसुद्धा सोमरस नावाचे एक मद्य पितात, तुला माहीत आहे का? पुराण ऐकण्यापूर्वी ताडीमाडी पिणे पाप आहे, अशी माझीसुद्धा समजूत होती. पुराणात पौराणिकांनी सांगितले की देवसुद्धा सोमरस पितात." पार्वतीला कळेना नवऱ्याची समजूत कशी घालावी.

दुसऱ्या दिवशी शंकर गणूला पुराण ऐकायला घेऊन गेला. त्या दिवशी पुराणा-तली कथा सांगत असता पौराणिकांनी इंद्राने सगराचा घोडा कसा पळावून नेला होता त्याची कथा सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी पार्वती कोनाड्यात ठेवलेले सुटे पैसे घ्यायला गेली, तर ते नाहीसे झाले होते. पार्वतीने नवऱ्याला

"पैसे घेतलेत का," विचारले. तो म्हणाला– "अग, मी तुझ्या पैशाला कशाला हात लावायला जाऊ? नीट शोधून पहा."

त्या दिवशी रात्री गणू जेवतांना खाल्ले-ल्या बर्फीचे वर्णन करू लागला. तेव्हा पार्वतीने विचारले–"मुला, तुला पैसे कोठे मिळाले रे? तू माझ्याकडून पैसे मागून घेतले नव्हतेस?"

"मी कोनाडयातले पैसे घेतले होते आई!" गणू म्हणाला.

"अरे तू असे चोरून का उचललेस? आपल्या घरात आजपर्यंत असे कधी घडले नाही?" पार्वती म्हणाली.

"आई, इंद्राने नव्हती का घोडयाची चोरी केली? मी केली तर त्यात काय चुकले?" गणूने उलट प्रश्न केला.

त्यानंतर दोन दिवस शंकर व गणेशने पुराणात कायकाय ऐकले, नकळे. शंकरने शेतावर जाणे बंद केले आणि गणूने शाळेत जायचे सोडले. शंकर रामनामाचा जप करीत घरी बसून राही.

शंकरने शेतात जायचे सोडले तर गृहस्थी कशी चालणार? म्हणून पार्वतीने विचार केला की नवऱ्याला पटेल असा काहीतरी उपाय केला पाहिजे. दुसऱ्या दिवशी शंकर नित्याप्रमाणे स्नान करून बायको जेवायला बोलवील म्हणून वाट पहात होता. परंतु बराच वेळ झाला तरी तिने खायला बोलाविले नाही. म्हणून घरात गेला तेव्हा पार्वती फुलांची माळा ओवीत बसलेली दिसली.

शंकर संतापून म्हणाला–"तुला आतां फुलं ओवीत बसायची काय गरज होती ग? तू सैपाक केला नाहीस वाटतं?"

पार्वती स्मित करून म्हणाली–"मी असं ऐकते की इंद्राची राणी शची नेहमी फुलांच्या माळा ओवून पतीची पूजा करते. तिने कधी सैपाक केल्याचे पुराणात कधी कोणी ऐकलं आहे का?"

ते ऐकल्यावर शंकर व गणूच्या डोक्यात लख्ख प्रकाश पडला आणि त्यांच्या लक्षात आलं की पुराणातली वांगी पुराणातच सोडायची असतात.

सासू व सून

सरला लग्न होऊन सासरी आली. तिच्या नवऱ्याचे नाव होते रघुनाथ. सरलाने जे चारचौघांच्या तोंडी ऐकले होते आणि पुस्तकात वाचले होते त्याच्या आधारे तिचा असा समज झाला होता की सासवा सुनांवर फार अधिकार गाजवतात व त्यांना छळतात. परंतु सासरी आल्यावर तिला निराळाच अनुभव आला. ती आपल्या सुनेला प्रेमाने वागवी. महिने होऊन गेले तरी त्या व्यवहारात मुळीच फरक पडला नाही. ती सुनेला मुलीपेक्षा जास्त प्रेमाने वागवी. तरी सरलाच्या मनात शंका राहूनच गेली बायका सुरवातीला मोठा प्रेमाचा आव आणतात. परंतु तो ओसरल्यावर त्यांची वागणूक पार बदलून जाते.

रघुनाथ उजडताच शिळा भात किंवा भाकरी खाऊन जाई व संध्याकाळी घरी परत येई. त्याचे बायकोवर जेवढे प्रेम होते तेवढीच मातृभक्तापण त्याच्या मनात होती. त्याला वाटत होते की बायको आल्यापासून तीच घरातली सर्व कामे करीत असणार व आईला आतां खूप विश्रांती मिळत असणार.

एके दिवशी रात्री तो जेवायला बसला तेव्हा बायकोची थट्टा करण्यासाठी म्हणाला– "आज तुला काय झालं आहे ग? असा काय सैपाक केला आहेस?"

सरला चकित झाली. कारण तो दररोज जेवताना सैपाक उत्तम झाल्याचे सांगे. परंतु त्या दिवशी त्याच्या तोंडचे ते बोलणे ऐकून ती म्हणाली–"आज तुम्हांलाच काय झालं आहे हो? दररोज आईच तर सैपाक करतात." ते ऐकून रघुनाथला आश्चर्यच वाटले. "मग तू तिच्या मदतीला कां नाही जात?" त्याने तिला विचारले.

"म्हणजे तुम्हांला मी दिवसपर झोपून असते असे म्हणावयाचे आहे का? माझ्या

माहेरी मला कोणतेही काम करावे लागत नसे." सरलाने थोडेसे ताठरपणानेच उत्तर दिले.

तेव्हा रघुनाथला राग आला. तो म्हणाला–"तरमग तू माहेरीच जाऊन रहा. येथे राहायची गरजच काय?"

सरलाला रडू कोसळले. नवऱ्याच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून तिला सासरी एक क्षणभरही रहावेसे वाटले नाही. ती आपल्या माहेरी निघाली. सासूला वाटले की सुनेला माहेरचे वारे लागले की काय? ती काहीच बोलली नाही.

सरला माहेरी जातांच आईला मिठी मारून रडत म्हणाली–"आई! मी आता सासरी जाणार नाही. तेथे मला कोणी विचारीत नाही."

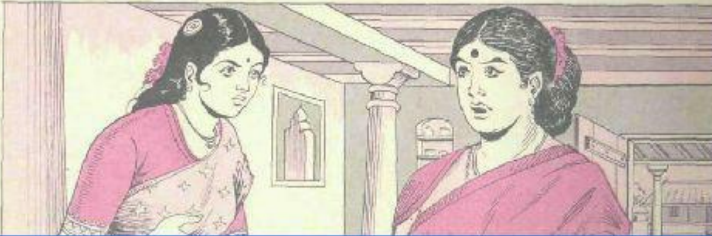
"रडू नकोस, उगी रहा मुली! जावई बापूंना आपली चूक आज नाही तर उद्या कळेल. ते पश्चात्ताप करून तुला आज नाही तर उद्यां नक्कीच घेऊन जातील." आईने मुलीची समजूत घातली.

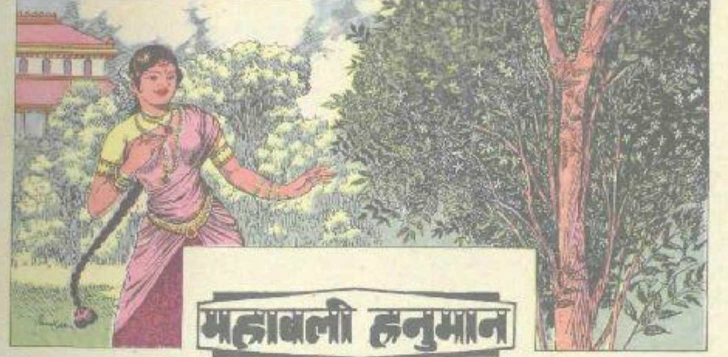
[illegible] होता. त्याचेही लग्न सरलाचे लग्न झाले त्याच वेळी झाले. तिच्या भावजयीचे नाव होते सुशीला. तीच घरातली सर्व कामे करी. सरलाने चकित होऊन आईला विचारले–"आई, सैपाकीण बाई कोठे गेल्या ग?"

"अग वेडे, सुनबाई आल्यावर सैपाकिणीची गरजच काय?" आई म्हणाली.

त्यानंतर सरलाला हे पाहून आश्चर्य वाटले की तिची आई उजाडल्याबरोबर सुशीलेला उठविते आणि संध्याकाळपर्यंत सुनेकडून सर्व कामे करून घेते. तिला दिवसभरात पांच मिनिटे देखील विश्रांती घ्यायला मिळत नाहीत. आपल्यासारखीच सासरी आलेल्या सुनेला आईने असे वागवावे हे सरलाला मुळीच आवडलं नाही.

ती आईला खूप बोलली व म्हणाली–"तू आपल्या सुनेला नीट वागविलं नाहीस तर मी माहेरी कधी येणारच नाही." त्यानंतर ती आपल्या सासरी निघून गेली.

महाबली हनुमान

द्वापर युगात श्रीकृष्णाने यदुवंशात जन्म घेऊन कंस आदि अनेक दुष्टांचा संहार केला आणि द्वारकेला राज्यस्थापना करून आपल्या आठही राण्यासह सुखाने राहू लागला. त्याचे वडील भाऊ बलराम यादवांचे प्रमुख होऊन राज्यकारभार पाहू लागले. कृष्णाचे वाहन असा जो गरुड तो द्वारकेलाच येऊन राहू लागला.

श्रीकृष्णाने काही काळ लोटल्यावर सत्यभामेसह नरकासुराशी युद्ध करून त्याचा संहार केला. सत्यभामेने या युद्धात श्रीकृष्णाला मदत केली. तेव्हांपासून तिच्या मनात अहंकार वाढला कीं श्रीकृष्णाच्या आठ पत्नींत तीच जास्त मोठी आहे व श्रीकृष्णावर तिचाच अधिकार जास्त आहे.

ही गोष्ट नारदाला कळली व त्याने तिला चिडविण्यासाठी देवलोकातून पारिजातकाचे फूल आणून रुक्मणीला दिले. सत्यभामेला ती गोष्ट कळतांच ती संतापली आणि रुसून बसली की श्रीकृष्णाच्या अष्टपत्नींत तीच श्रेष्ठ असतां तिला ते पुष्प न मिळता रुक्मिणीच्या हाती कसे गेले?

श्रीकृष्णाला तिची समजूत घालण्यासाठी तिला बरोबर घेऊन गरुडवाहनावर देवलोकी जावे लागले. श्रीकृष्णाने पारिजातक वृक्ष मुळासकट उपटला आणि त्याचे हरण करून येऊ लागला. तेव्हा इंद्राने श्रीकृष्णाचे वाहन गरुड याच्यावर वज्रायुधाचा प्रहार केला. गरुडाने आपल्या पंखांनी वज्रायुधाला थांबविले आणि दूर फेकून दिले. तेव्हा

गरुडालासुद्धा आपल्या शक्तीचा गर्व चढला. सत्यभामेने पारिजातक वृक्ष आपल्या महालाच्या आवारात लावला आणि त्याबद्दल गर्व करू लागली.

बलरामाने अनेक बलशाली दुष्टांचा संहार केला होता. त्याने नरकासुराचा मित्र द्विद नावाच्या बिनशेपटीच्या एका भयंकर वानराचा संहार केला होता. म्हणून त्याला सुद्धा त्याच्या स्वत:च्या बळाचा गर्व चढला होता.

सत्यभामा, गरुड आणि बलराम या तिघांचा गर्व दिवसेदिवस वाढतच गेला. श्रीकृष्ण तो उतरविण्याची संधी पहात होता.

एके दिवशी गरुड एका नागबालकाला धरायला धावला. तेव्हा त्याची कांचनहेला नावाची आई घाबरून पळत आली व मुलाला उचलून घेऊन पळून गेली. गरुड तिच्या पाठीस लागला. तेव्हा ती नागीण 'वांचवा वांचवा' असे ओरडत पळू लागली. नारदाने येऊन तिला समजावून सांगितले की रामनामाचे स्मरण करून ती हनुमानाला शरण गेली तर तो तिचे रक्षण करू शकेल. हनुमान तेव्हा गंधमादन पर्वतावर तपश्चर्या करीत असल्याचेही नारदाने तिला सांगितले.

तेव्हा कांचनहेला हनुमानाकडे त्याच्या आश्रयाला धावली. तिने आपल्या मुलाला हनुमानाच्या पायावर ठेवून म्हणाली—"आम्हांला वांचवा! राम, राम!"

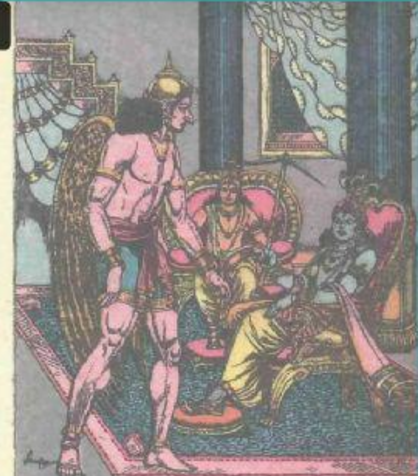
हनुमानाने डोळे उघडून तिला अभय दान दिले व म्हणाला—"माझ्या आश्रमात तुम्ही निर्भयपणे रहा." त्याच सुमारास गरुड त्यांना खायला म्हणून तेथे आला. हनुमान त्याला म्हणाला—"पक्षिराजा! तुम्हांला आपली भूकच भागवायची असेल तर माझ्या देहाचे लचके तोडून तुम्ही वाटेल तेवढे मांस खा!"

"माझा आहार फक्त सापच आहे. तू वानर आहेस, माझा आहार कसा होऊ शकशील?" असे म्हणत गरुड हुंकार करून आश्रयाला आलेल्या नागांना खायला धावला. तेव्हा हनुमानाने आपल्या शेपटीने गरुडाचे पंख पिळवटून टाकले आणि त्याला गरगर फिरवून फेकून दिले. मग गरुड द्वारकेला बलरामाच्या समोर जखमी झालेल्या पक्ष्यासारखा येऊन कोसळला.

कांचनहेला हनुमानाला प्रणाम करून आपल्या मुलाबरोबर पाताळ लोकात तिच्या भाऊ वासुकी याच्याकडे पोचली. तिकडे गरुडाचा असा अपमान झालेला पाहून बलराम म्हणाला—"गरुडा, मी त्या माकडाला चांगली अद्दल घडेल असे काही करतो. तू फक्त त्याला जाऊन एवढेच सांग की, बलरामाने त्याला त्यांच्या सेवेसाठी हजर राहण्यास हुकूम पाठविला आहे!"

गरुड भीतभीत हनुमानाकडे गेला आणि त्याने बलरामाचा निरोप पोचता केला. परंतु हनुमानाने तिकडे लक्षच दिले नाही. तेव्हा जोर जोराने पंख फडफडवून त्याने आरडाओरडा केला आणि तो निरोप सांगितला. तो बलरामाकडे परतला तेव्हा कृष्ण बलरामाजवळ राजकार्यासंबंधी काही मंत्रणा करीत होता. गरुडाच्या तोंडी सर्व काही ऐकल्यावर कृष्ण म्हणाला—"तू लगेच परत जाऊन सांग की रामाने तुला बोलाविले आहे!"

तो निरोप ऐकून हनुमान गरुडाबरोबर द्वारकेला आला आणि उच्च स्वराने

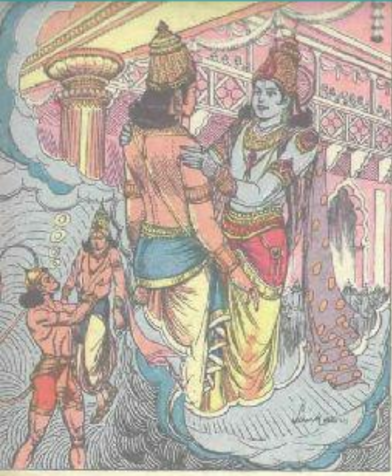

हाक मारू लागला—"रामा, माझ्या रामा!"

तेव्हा बलराम गर्वाने डोलत उठून हनुमानाजवळ जाऊन म्हणाला—"राम नसून मी बलराम आहे! तू तीनदां बलराम देवाय नमः म्हणून उच्चार केलास तर मी तुला माफ करीन."

हनुमानाला त्याचा राग आला. तो दातओठ चावून गरजला—"काय म्हणालास? तू बलराम आहेस की अबलराम?"

तेव्हा बलरामाने रागाने हलायुध हनुमानावर उगारले. हनुमानाने ते आपल्या शेपटीने गुंडाळून दूर फेकून दिले. नंतर बलराम हनुमानाला मारायला धावला,

तेव्हा हनुमानाने त्याला दोन्ही हातांनी वर उचलले. बलराम त्या धक्कयाने बेशुद्ध झाला. त्या बेशुद्धावस्थेत स्वप्न पडल्यासारखी काहीतरी जुनी कथा त्याला आठविली.

रामचंद्राच्या राज्याभिषेकसमयी लक्ष्मण पेंगत खदखदा हसू लागला होता. त्या सभेत हजर असलेले सर्वजण असा विचार करून की लक्ष्मण त्यांची थट्टा करीत आहे, माना खाली करून बसले. तेव्हा राग आल्याने रामाने तलवार उपसून लक्ष्मणावर उगारली. हनुमानाने तेव्हा रामाला अडविले होते. लक्ष्मणाच्या हसण्याचे कारण विचारता सभासदांना हनुमान म्हणाला– "वनवासात रात्रंदिवस सीतारामांच्या रक्षणार्थ पाहारा देता यावा व त्यासाठी आपल्याला झोप येऊ नये म्हणून त्याने निद्रादेवीला विनंती केली होती की, चवदा वर्षे तिने त्याच्याजवळ येऊ नये. तेव्हा निद्रा देवीने लक्ष्मणावर दया करून उर्मिलेत प्रवेश केला. चवदा वर्षे निद्रा व आहार केल्याशिवाय राहल्यामुळे लक्ष्मणाला इंद्रजिताचा वध करण्याची शक्ती प्राप्त झाली होती. आता चवदा वर्षे पुरी झाली असल्या कारणाने निद्रादेवी पुन्हां त्यांच्या मानेवर बसली. ती गोष्ट आठवल्याने लक्ष्मण स्वतःवर हसला होता.

हनुमानाच्या तोंडी तो वृत्तांत ऐकून रामाने विचारले–"मी वनवास समयी लक्ष्मणाला एक केळे खायला दिले होते, त्याचे त्याने काय केले?"

तेव्हा लक्ष्मणाने चटदिशी सुरीने आपली मांडी कापून केळे काढून दाखविले व म्हणाला–"दादाने मला एवढ्या प्रेमाने जे केळे दिले होते ते मी रामाचा प्रसाद म्हणून जपून ठेवले होते. तो प्रसाद खाऊन मी आज आपला उपास सोडतो!" असे सांगून लक्ष्मणाने ते केळे खाल्ले.

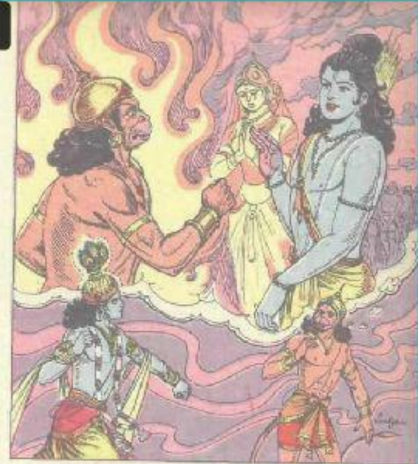
राम लक्ष्मणाला प्रेमाने भेटून म्हणाला– "लक्ष्मणा! पुढल्या जन्मी मी तुझा धाकटा भाऊ होऊन तुझे हे ऋण फेडीन."

बलरामाला आपल्या पूर्वजन्माचा वृत्तांत आठवल्यावर व तो मागच्या जन्मी लक्ष्मण होता हे स्मरल्यावर हनुमानाला म्हणाला– "हे संजीवीराया! तू त्या जन्मी मला संजीवनी बूटी आणून देऊन वांचविले होतेस. यावेळी मला बेशुद्धावस्थेतच त्या गोष्टीची आठवण झाली. चल, तू आपल्या रामाला जाऊन भेट!"

श्रीकृष्ण हनुमानाला पाहतांच मूठ आवळून त्याला मुष्टियुद्धाला आव्हान करीत म्हणाला–"माझा वडील भाऊ बलराम, त्याचा तू अपमान केलास का? तर स्वतःला संभाळ!"

त्यानंतर बराच वेळ श्रीकृष्ण व हनुमानाचे मुष्टियुद्ध चालू होते. श्रीकृष्ण खूप कौशल्याने स्वतःचा बचाव करीत हनुमानावर मुष्टिप्रहार करीत असलेला पाहून हनुमानाने आपली सर्व शक्ती एकवटून श्रीकृष्णावर जोराने एक मुष्टिप्रहार केला आणि त्याला खाली पाडले. कृष्ण वास्तविक दमलेला होता तरी विजय उल्हासाने देहभान विसरलेल्या हनुमानाच्या छातीत कृष्णाने उडी मारून एक ठोसा दिला. तेव्हा गडबडीत अचानक कृष्णाचा पाय हनुमानाच्या अंगाला लागला.

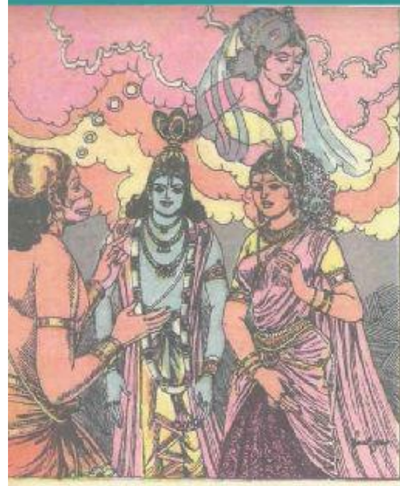
श्रीकृष्णाचा चरणस्पर्श होताच हनुमानाला रामचंद्रानेच श्रीकृष्णरूपे अवतार

घेतल्याचे कळले. त्या पूर्वी म्हणजे लंकेत सीतेच्या अग्निप्रवेशाच्या वेळी रामाने सीतेला संबोधन करून जी कठोर वाक्यें म्हटली होती, ती ऐकून सीता रडू लागली होती. तेव्हा हनुमानाला राग आला व तो मूठ आवळून रामाला म्हणाला–"रामा! तू प्रथम माझ्याशी युद्ध कर!"

तेव्हा राम स्मित वदनाने म्हणाला होता–"हनुमाना! मी आतां तुझ्याशी युद्ध करण्यास असमर्थ आहे. परंतु पुढे केव्हांतरी तुझी इच्छा नक्कीच पुरी करीन."

हनुमानाला त्या गोष्टीची आठवण झाली. म्हणाला–"रामा! रामचंद्राच्या रूपेच मला दर्शन देऊन माझ्यावर अनुग्रह कर."

"हनुमाना! तू काही वेळ धीर धर. लक्ष्मण तर येथेच आहे. परंतु सीतेलासुद्धा प्रवेश करू दे." असे सांगून सीतेच्या रूपे प्रवेश करायला सत्यभामेकडे श्रीकृष्णाने निरोप पाठविला.

सत्यभामेला गर्व चढला की ती कित्येक जन्म रामाची पत्नी म्हणून राहिली आहे. ती त्याच युगीत खूप श्रृंगार करून व आपल्या वेणीत पारिजातकाच्या फुलांचा गजरा घालून ऐटीत श्रीकृष्णाच्या शेजारी येऊन उभी राहिली.

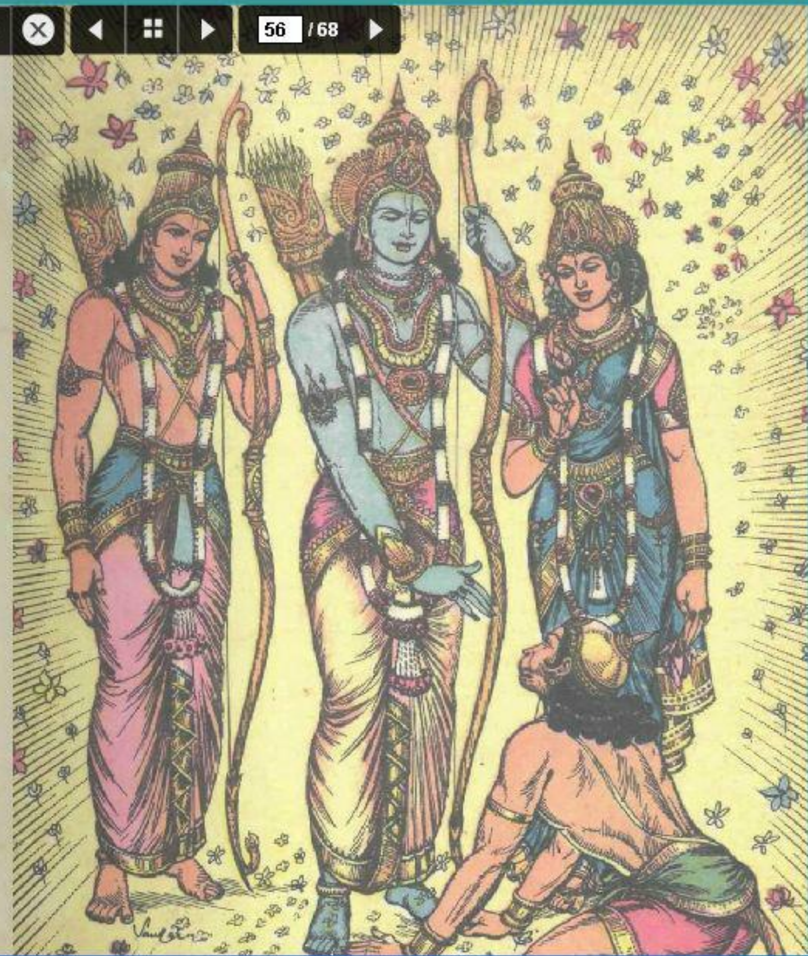
परंतु हनुमान सत्यभामेला पाहतांच म्हणाला–"ओहो! आपण तर चंद्रसेना आहां. म्हणजे रामाने कृष्णावतारात आपल्या, आठ पत्नींपैकी एक पत्नी म्हणून आपणाला स्वीकारीन, असे जे वचन दिले होते त्याचे पालन केले म्हणायचयाचे!"

ते ऐकल्यावर सत्यभामेला आपल्या पूर्वजन्मीचा वृत्तांत आठवला. ती आपला अहंकार सोडून रुक्मिणीकडे जाऊन म्हणाली–"ताई! सीता आपण आहां, आपणच हनुमानावर अनुग्रह करावा."

त्यानंतर रुक्मिणी सीता रूपे आली. श्रीकृष्णाने धनुर्धारी रामाच्या रूपे हनुमानाला आपल्या उजव्या हाताने आशीर्वाद दिला. बलराम लक्ष्मण होऊन विनयाने सीतारामांसमोर उभा राहिला. हनुमान रामचरणी एक चित्ताने दृष्टी लावून अनिर्वचनीय आनंदाचा अनुभव करू लागला. सीतेने हनुमानाला आशीर्वाद दिला– "चिरंजीवी भव!"

त्यानंतर आपल्या रामावताराचा उपसंहार करून श्रीकृष्णाने हनुमानाची पाठ थोपटली व म्हणाला–"हनुमाना! तू हिमालयाच्या कदलीवनात रहा. तेथे तुझा धाकटा भाऊ वायुसुत भीम येईल. त्याला गदायुद्ध व मल्लयुद्ध दोन्हींचे गुपित सांग."

त्यानंतर सत्यभामा समोर येऊन म्हणाली–"पूर्वजन्मी तू रामचंद्राला माझ्याजवळ घेऊन आलास आणि या जन्मी या रूपात त्याची सेवा करण्याचे भाग्य लाभण्यास

कारण झालास. त्याबद्दल मी कोणत्या शब्दात आपली कृतज्ञता व्यक्त करू ?"

हनुमान सत्यभामेला प्रणाम करून म्हणाला–"माते! तू सत्यभामा आहेस. ईश्वर नेहमी सत्याला वशीभूत होतो, ह्या गोष्टीची यथार्थता पटावी म्हणून श्रीकृष्णाने तुला आपली राणी केले आहे. तुझ्यावर प्रेम करून आणि तुझी प्रत्येक इच्छा पुरी करून सत्यभामापती म्हणून त्याने नाव मिळविले आहे. तू धन्य आहेस व सीतेसारखीच मला वंद्य आहेस."

हनुमान म्हणाला ते ऐकून सत्यभामेला फार आनंद झाला. ती कृष्णाचे पाय धरून म्हणाली–"इतक्या दिवसांनंतर हनुमानाच्या वाणीवरूनच मला सत्याचा बोध झाला. आजपासून मी आपला अहंकार सोडला."

त्यानंतर हनुमान रुक्मिणी व श्रीकृष्ण दोघांना नमस्कार करून निघाला. तेव्हा बलराम हनुमानाला कडकडून भेटला व म्हणाला–"संजीवराया! तुझ्यामुळेच मला वस्तुस्थितीची कल्पना होऊ शकली. मीदेखील आपला गर्व सोडून आपली पायरी पाहून पुढे वागेन. मी तुझा फार आभारी आहे."

आता गरुड हनुमानाला प्रणाम करून म्हणाला–"महाबली हनुमाना! मला आता चांगले आठवू लागलं आहे की विष्णूने एकदा मला सांगितले होते की क्षीरसागरात माझ्याबरोबर तूसुद्धा राहणार आहेस." असे सांगून गरुड हनुमानाबरोबर कदली वनापर्यंत त्याला पोचवायला गेला.

कदलीवन उंच केळयांच्या झाडांनी भरलेले एक सुंदरवन होते. हिमालयाच्या शिखरावरून वहात आलेल्या ओहोळांमुळे त्याचे सौंदर्य जास्तच खुलून दिसत होते.

हनुमानाने कदलीवनात प्रवेश केला आणि वृद्ध वानरासारखा एका उंच केळयाच्या खांबाला टेकून व पाय पसरून बसला. त्याची शेपटी पसरलेली होती. तिच्यामुळे हिमालय पर्वतावर जाण्याची वाट अडली होती. हनुमानाच्या हाताजवळ गदा पडलेली होती. हनुमान डोळे झांकून व रामाचे ध्यान करून रामनामाचा जप करू लागला.

दधीचीचा त्याग

विश्वकर्म्याच्या मुलाचा इंद्राने वध केला. त्याची प्रतिक्रिया म्हणून विश्वकर्म्याने यज्ञ केला तेव्हां यज्ञकुंडातून वृत्रासुर नावाचा राक्षस उत्पन्न झाला.

वृत्रासुराने विश्वकर्म्याची इच्छा पुरी करण्याची प्रतिज्ञा केली आणि ब्रह्मदेवाचे ध्यान धरून शंभर वर्षे तपश्चर्या केली.

ब्रह्मदेवाचा वर वृत्रासुराने प्राप्त केला तर त्याला जिंकणे अशक्य आहे हे ओळखून देवांनी वृत्रासुराची तपश्चर्या भंग करण्याचे ठरविले.

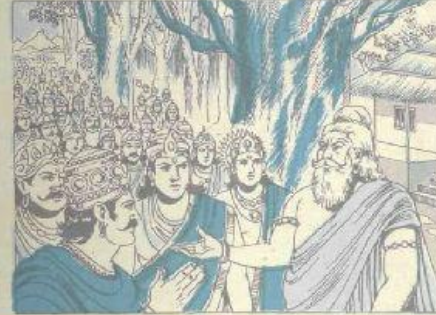
वृत्रासुराला एकाग्रचित्ताने तप करता येऊ नये यासाठी देवांनी अप्सरांना पाठविले. अप्सरा नाचू व गाऊ लागल्या. परंतु काही उपयोग झाला नाही. वृत्रासुराने त्यांच्याकडे वळून पाहिले देखील नाही.

देव वृत्रासुराच्या केसालाही धक्का पोचवू शकले नाहीत. आणि त्याच्या समोरून त्यांना पळून जावे लागले. इंद्र एकटा वृत्रासुराशी युद्धाला आला. त्याला वृत्रासुराने गिळून टाकले.

शेवटी वृत्रासुराला ब्रह्मदेवाने दर्शन देऊन वर मागायला सांगितले. त्याने असा वर मागितला की रात्री असो की दिवसा असो लाकडी किंवा कोणत्या धातूच्या आयुधाने त्याच्यावर कोणी प्रहार केला तरी मरण येणार नाही.

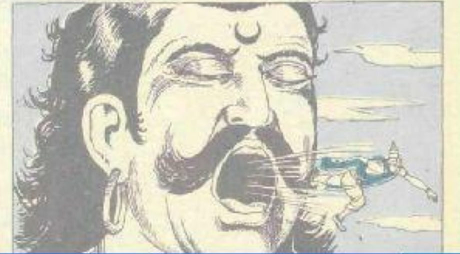

देव त्यांचे गुरु बृहस्पतीकडे गेले व त्यांच्यावर ओढवलेला प्रसंग वर्णन करून सांगितला. बृहस्पतीने जांभईची सृष्टी केली.

त्यानंतर वृत्रासुराने आपले राक्षस सैन्य नेऊन देवलोकावर स्वारी केली व देवांना खूप त्रास दिला. ते युद्ध दीर्घकाळ चालू होते.

जांभई वृत्रासुराच्या अंगात शिरली. त्याने जांभई घेतल्याबरोबर इंद्र बाहेर आला.

वृत्रासुराचा वध कोणत्याही आयुधाचा किंवा अग्नीचा प्रयोग करून होणे शक्य नव्हते. एखाद्या महर्षींच्या अस्थीच्या सहाय्याने वृत्रासुराचा वध करता येईल, हे कळल्यावर इंद्राने दधीची ऋषींजवळ जाऊन ती गोष्ट सांगितली.

दधीचीच्या मनात इंद्रावर तितके प्रेम नव्हते. परंतु वृत्रासुर लोककंटक होता. तो मेला पाहिजे असा विचार करून मुनी समाधिस्थ झाले आणि देह सोडला. तोच दधीची ऋषींचा अपूर्व त्याग ठरला.

दधीची ऋषींच्या अस्थीचे वज्रायुध तयार करून दिवसही नाही किंवा रात्रही नाही अशा संध्याकाळी इंद्राने वृत्रासुराचा वध केला.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एका राजाकडे एकदा दोन चित्रकार आले; दोघांनी दोन चित्रे काढून राजाच्या हातात दिली. दोन्ही चित्रात राजा स्मित करीत होता.

पूर्वेकडून जो चित्रकार आला होता, त्याच्या चित्रात राजाच्या चेहऱ्यावर नैसर्गिक सुरकुत्या असल्यामुळे राजाचा चेहरा रडका दिसत होता.

पश्चिमेकडून आलेल्या चित्रकाराने काढलेल्या चित्रात राजाचा चेहरा, तसा सामान्य दिसत होता, परंत हसतमुख होता आणि सुंदर दिसत होता.

राजाने पश्चिमेकडून आलेल्या चित्रकाराला मोठे बक्षिस दिले व पूर्वेकडून आलेल्या चित्रकाराला काही दिले नाही. त्यानंतर राजा पश्चिमेकडील चित्रकाराने काढलेल्या चित्राकडे टक लावून पहात स्मित करू लागला.

मग काय? राजाच्या चेहऱ्यावर सुरकुत्या दिसू लागल्या. त्याचे स्मित रडक्या चेहऱ्यासारखे दिसू लागले. ते पूर्वेकडील चित्रकाराने काढलेल्या चित्रासारखे होते.

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी, मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० सप्टेंबर १९७८ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल नव्हेंबर १९७८ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

जुलै महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "शेवटचे शब्द"